

Ocena rozwiązań urbanistycznych i architektonicznych wdrożonych w ramach wybranych przedsięwzięć infrastrukturalnych współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej zrealizowanych w przestrzeni publicznej na terenie województwa pomorskiego

Katalog dobrych praktyk

Zamawiający

Pomorskie Biuro Planowania Regionalnego

ul. Straganiarska 24-27
80-837 Gdańsk

na zlecenie:

SAMORZĄD
WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

Województwo Pomorskie

ul. Okopowa 21/27
80-810 Gdańsk

Opracowanie

A2P2 architecture & planning

ul. Pileckiego 8/3
80-225 Gdańsk

Zespół:

dr inż. arch. Monika Arczyńska
dr inż. arch. Łukasz Pancewicz
mgr inż. Karol Drobniowski
inż. Konrad Korzistka
mgr inż. Dawid Pesta
mgr inż. arch. Barbara Tusk

Zespół ekspercki:

mgr inż. arch. kraj. Natalia Budnik
dr inż. arch. Piotr Samól

Gdańsk, 2022

Wprowadzenie

Geneza i cel Katalogu

Niniejszy dokument jest elementem szerszego opracowania, polegającego na przeprowadzeniu oceny rozwiązań urbanistycznych i architektonicznych wdrożonych w ramach wybranych przedsięwzięć infrastrukturalnych współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej, zrealizowanych w przestrzeni publicznej na terenie województwa pomorskiego w okresie ostatnich 20 lat. Jest ono związane z realizacją strategicznego przedsięwzięcia pn. *Pomorskie Laboratorium Przestrzeni Publicznej*, które zostało zaplanowane w Regionalnym Programie Strategicznym w zakresie edukacji i kapitału społecznego w ramach *Działania 2.2.3. Przestrzeń przyjazna mieszkańcom*. Wskazane przedsięwzięcie realizuje zobowiązanie Samorządu Województwa Pomorskiego polegające na utworzeniu regionalnego systemu kształtowania i zarządzania rozwojem przestrzeni publicznych, które zostało wskazane do realizacji w Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030.

Sporządzenie niniejszego opracowania wynika również z realizacji działań dotyczących przygotowania perspektywy finansowej po 2020 roku. Przeprowadzona ocena będzie stanowić bowiem punkt wyjścia do opracowania i wdrożenia standardów kształtowania i rozwoju przestrzeni publicznych na terenie województwa pomorskiego. Na jego podstawie zostaną zdefiniowane propozycje kryteriów wyboru dla przedsięwzięć realizowanych w przestrzeni publicznej przy wsparciu środków Unii Europejskiej, w tym w szczególności w ramach Programu Operacyjnego Fundusze Europejskie dla Pomorza 2021-2027 (FEP), w sposób uwzględniający cele wdrażanej przez Komisję Europejską koncepcji Nowego Europejskiego Bauhausu (NEB).

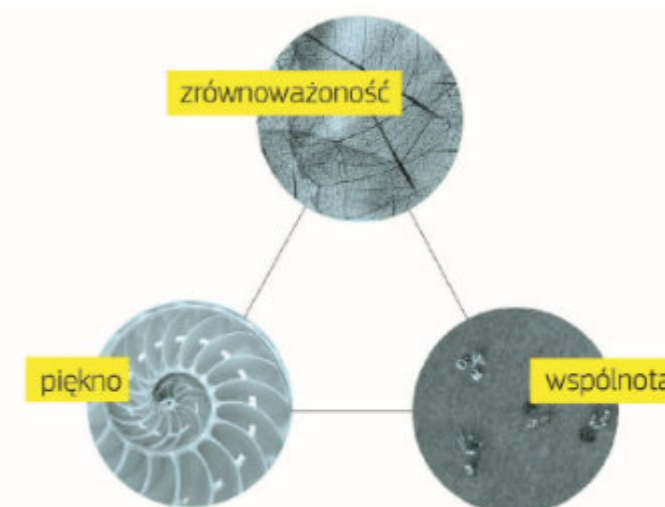
Opracowanie przedstawia rekomendacje dotyczące kształtowania przestrzeni publicznych, ustalone na podstawie ocen i wniosków z przeprowadzonego w 2022 roku audytu 44 przestrzeni publicznych w województwie pomorskim. Oceniane przedsięwzięcia zaklasyfikowano do 7 podstawowych typów przestrzeni publicznych. Należą do nich: place i ulice miejskie, parki miejskie, przestrzenie publiczne na obszarach wiejskich, przestrzenie nadwodne, przestrzenie związane z obsługą ruchu turystycznego, transportowe węzły integracyjne i targowiska. Dla każdej z grup zostały sformułowane oddzielne wnioski, lecz większość poruszanych zagadnień, związanych m.in. z dostępnością, utrzymaniem czy sposobem pozyskania projektu, ma uniwersalny charakter i opisano je w ramach specjalnych, tematycznych rozdziałów. Na końcu przedstawiono przykłady modelowe - najlepiej ocenione w badaniu przestrzenie.

Rekomendacje zilustrowano przykładami z wykonanego badania, a jeśli wśród analizowanych przypadków nie było przykładów dobrych praktyk w różnych zakresach tematycznych (np. różnych formuł konkursów architektonicznych) lub wskazane było przedstawienie różnych podejść do konkretnych zagadnień, sięgano po przykłady z innych gmin. Ostatnia część opracowania to rekomendacje dla ww. typologii przestrzeni, które zostały przedstawione w syntetyczny sposób.

Kryteria oceny wynikają z wartości określonych m.in. w ramach Nowego Europejskiego Bauhausu. Zgodnie z założeniami Komisji Europejskiej: „Nowy europejski Bauhaus jest odzwierciedleniem unijnej ambicji kształtowania pięknych, zrównoważonych i zapewniających włączenie społeczne miejsc, produktów i sposobów życia. Promuje on nowy styl życia, w którym zrównoważoność wpisuje się w styl, przyspieszając w ten sposób zieloną transformację w różnych sektorach naszej gospodarki, takich jak budownictwo, meble, moda oraz w naszych społeczeństwach i innych obszarach naszego codziennego życia.”

Kierunek inicjatywie nadają trzy powiązane wartości:

- zrównoważoność – od celów klimatycznych po obieg zamknięty, zerowy poziom emisji zanieczyszczeń oraz bioróżnorodność;
- estetyka – jakość doznania i styl, jako elementy wykraczające poza funkcjonalność;
- włączenie społeczne – zapewnienie wszystkim równości i dostępności.

Ryc. 1. Główne wartości Nowego Europejskiego Bauhausu
źródło: Komisja Europejska, 2021

Spis treści

Wprowadzenie.....	3	2. Rekomendacje dla różnych typów	
1. Wytyczne według kryteriów oceny		przestrzeni.....	45
przestrzeni.....	7	3. Przykłady modelowe.....	55
Wytyczne dotyczące uwarunkowań procesu			
projektowego.....	8		
Wytyczne dotyczące			
użytkowania.....	26		
Wytyczne dotyczące dostępności			
i bezpieczeństwa.....	28		
Wytyczne dotyczące ład przestrzennego			
i estetyki.....	34		
Wytyczne dotyczące zrównoważonego			
rozwoju.....	36		
Wytyczne dotyczące integracji.....	40		

1. Wytyczne według kryteriów oceny przestrzeni

Wytyczne dotyczące uwarunkowań procesu projektowego

Cel przedsięwzięcia

Najważniejszym, choć nierzadko ignorowanym etapem realizacji zamierzenia inwestycyjnego, jest precyzyjne i jednoznaczne sformułowanie celu przedsięwzięcia. Im wcześniejszy etap, tym większe znaczenie dla ostatecznego kształtu przedsięwzięcia mają bowiem podejmowane decyzje. Określenie celu realizacji projektu powinno być świadomym działaniem samorządu lokalnego, najlepiej jeśli wynika on z polityki gminy np. poprawy stanu historycznego śródmieścia, budowania oferty rekreacyjnej gminy lub jakości przestrzeni zamieszkania. Ważnym krokiem będzie określenie potrzeb użytkowników, np. w drodze badań czy dialogu z mieszkańcami.

Informacje te pomogą gminie i projektantom w zaproponowaniu odpowiedzi na przedstawiane potrzeby. Proces badania potrzeb nie jest „koncertem życzeń”, ale wstępem do procesu określenia celu projektu, a potem projektowania. Prawidłowy proces przygotowania można podsumować następującym diagramem:

Ryc. 2. Schemat procesu określenia celu projektu

Diagnoza polega na rozpoznaniu uwarunkowań projektu oraz potrzeb użytkowników. Wiąże się z przeprowadzeniem analiz, spotkań i rad technicznych oraz może (co jest rekomendowane) obejmować konsultacje społeczne.

Dialog to etap komunikowania oczekiwań i ewentualnych ograniczeń - może odbywać się w obrębie publicznej instytucji, ale wskazany jest udział w tym procesie przyszłych użytkowników danej przestrzeni - lokalnej społeczności (patrz: „Konsultacje społeczne” w dalszej części opracowania). Tzw. „silosowa” struktura organizacyjna wielu instytucji publicznych, gdzie inny wydział odpowiada za merytoryczną stronę przygotowania przedsięwzięcia, a inny za zamówienia publiczne, utrudnia dobrą koordynację na etapie realizacji i późniejszego utrzymania przestrzeni. Dlatego ważna jest dobra komunikacja i wspólne ustalenie priorytetów działania - stanowią podstawowe warunki dla podjęcia słusznych **decyzji**.

Wielu publicznych Zamawiających nie dostrzega znaczenia tego etapu, koncentrując się na jak najszybszym pozyskaniu dokumentacji projektowej. Może to wynikać m.in. z napiętych terminów składania wniosków o zewnętrzne dofinansowanie. Brak szczegółowo określonego celu powoduje jednak ryzyko otrzymania nieprzemysłanej dokumentacji lub realizacji, a konsekwencje błędów i niedopatrzeń na tym etapie mogą przełożyć się na utworzenie przestrzeni publicznej, która nie będzie spełniać oczekiwań odbiorców lub okaże się trudna albo kosztowna w utrzymaniu.

Wytyczne formułowane są co do zasady w postaci Opisu Przedmiotu Zamówienia (OPZ) lub Programu Funkcjonalno-Użytkowego (PFU), stanowiących podstawę do opracowania dokumentacji projektowej. Nie wszystkie założenia można określić przed przystąpieniem do opracowania projektu - wiele decyzji zależy od uwarunkowań zidentyfikowanych w dalszych etapach.

Kluczowe jest jasne określenie priorytetów, zarówno projektowych, jak i budżetowych. Jakość rozwiązań nie powinna być rozpatrywana w kontrze do kosztów. Zdarza się na przykład, że tańsze w realizacji inwestycje mają ukryte bardzo duże koszty utrzymaniowe (wydatki bieżące) w kolejnych latach. Ponadto nadmiar elementów nie musi służyć przestrzeni, dlatego część wyposażenia można dodać w kolejnych etapach. Przykładem takiego działania jest park podworski w Wojanowie, przedstawiony w trzecim rozdziale opracowania. Wskazanie co jest najważniejsze, pozwala na ukierunkowanie procesu projektowego i zaproponowanie rozwiązań alternatywnych, które trafniej spełnią oczekiwania Zamawiającego. W ustaleniu wytycznych przydatne są także zalecenia i standardy, opisane w dalszej części opracowania.

Założenia dotyczące błękitno-zielonej infrastruktury (BZI)

Błękitno-zielona infrastruktura (BZI) to rozwiązania pozwalające na systemowe wykorzystanie usług ekosystemowych w celu adaptacji przestrzeni do zmian klimatu. W kontekście miejskim wiążą się m.in. z zagospodarowaniem wód opadowych na miejscu, bez odprowadzania ich (lub z częściowym odprowadzeniem) do kanalizacji deszczowej, której parametry często okazują się niewystarczające przy nawalnych ulewach i znacznym uszczelnieniu terenu.

Zastosowanie rozwiązań BZI wymaga zidentyfikowania warunków gruntowych i funkcjonowania obecnej infrastruktury kanalizacji deszczowej. Podstawowe informacje określa zarządzający infrastrukturą w warunkach przyłączenia do sieci i odbioru wód. W zależności od skali i lokalizacji projektu ważne jest, aby umieścić projekt w szerszym kontekście funkcjonowania zlewni, w miarę możliwości na podstawie wiedzy z modelu hydrodynamicznego danego fragmentu miasta, co pozwoli na określenie, skąd i w jakiej objętości będzie zbierana woda deszczowa. Przy projektowaniu BZI należy zawsze dążyć do spowolnienia spływu wody w oparciu o różne, dostosowane do warunków i wymagań projektu, rozwiązania. Na terenach zieleni można stosować retencję powierzchniową. W przestrzeniach o walorach konserwatorskich, gdzie konieczne jest eksponowanie niezazielenionych fragmentów przestrzeni, może być konieczne zastosowanie bezodpływowych cystern. Odprowadzenie wody może być wtedy projektowane w formie wieloetapowej - zbierania na dachach i odprowadzania nadmiaru do zbiorników (beczek deszczowych, niecek, skwerów). Poradniki dotyczące BZI dostępne są m.in. na stronie Fundacji Sendzimira: https://sendzimir.org.pl/wp-content/uploads/2020/11/NBS2NS_layout_230x160mm_2019-PL_web.pdf.

Zalecenia konserwatorskie

Zgodnie z zapisami Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków wydaje zalecenia konserwatorskie. Określają one, jak można korzystać z zabytku, jak należy zabezpieczyć i jak przeprowadzić prace konserwatorskie, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być w nim wprowadzone.

Zalecenia konserwatorskie, wydawane przed przystąpieniem do opracowania projektu, są zwykle dość ogólne. W praktyce, służby konserwatorskie zwykle oczekują przedstawienia wstępnych koncepcji, aby wydać opinię - dopiero wówczas okazuje się, który kierunek jest akceptowalny i które propozycje projektowe zostaną ostatecznie uzgodnione.

W szczególnie ważnych miejscach lub złożonym kontekście, gdzie trudno jest nawet jednoznacznie określić zakres dokumentacji projektowej, ponieważ będzie on zależał od ustaleń z konserwatorem, można rozważyć np. zlecenie najpierw wstępnej koncepcji projektowej, a dopiero po jej akceptacji - całej dokumentacji. Rozdzielenie postępowania na wybór wykonawcy koncepcji i opartej na niej dokumentacji jest jednak niekorzystne z uwagi na brak ciągłości procesu projektowego i kwestię praw autorskich. Inną, zwykle dość skuteczną strategią, jest ogłoszenie konkursu architektonicznego i włączenie przedstawicieli służb konserwatorskich w proces wyboru zwycięskiej koncepcji.

Ryc. 3. Założenie parkowe w Pelplinie - przestrzeń wymagająca uzgodnień z konserwatorem zabytków

Konsultacje społeczne

Konsultacje społeczne pozwalają na rozpoznanie oczekiwań lokalnych interesariuszy wobec planowanych zmian oraz określenie zakresu i wytycznych projektowych.

Chociaż mniejsze gminy starają się sukcesywnie odpowiadać na potrzeby mieszkańców, dzieje się tak zwykle bez konsultacji społecznych. Partycypację jako narzędzie komunikacji i określenie oczekiwań oraz potrzeb lokalnej społeczności praktykują raczej większe miasta, m.in. Gdańsk, Gdynia i Słupsk. Konsultacje nie są jedynym warunkiem udanej inwestycji, lecz ich przeprowadzenie i ustalenie założeń oraz celu projektu na podstawie ich wyników, wpływa pozytywnie na uzyskany efekt. Przestrzeń jest „uszyta na miarę” dla przyszłych użytkowników, a w całym procesie łatwiej jest uniknąć nieakceptowanych decyzji, które mogłyby doprowadzić do ewentualnych konfliktów.

Ponadto społeczne oczekiwania dość szybko się zmieniają i przyjęte założenia mogą okazać się nieaktualne w momencie ich wdrożenia. Proces inwestycyjny zwykle trwa co najmniej kilka lat. Taka zmiana dotyczy obecnie m.in. podejścia do zieleni i drzew, których wycinka jeszcze kilka lat temu byłaby potraktowana neutralnie przez większość mieszkańców, a dziś - oprotestowana. Podobnie w przypadku powszechnych jeszcze kilka lat temu utwardzeń miejskich placów, dziś nazywanych „betonozą”.

Na podstawie konsultacji można wypracować m.in. listę wytycznych, założenia programowe, a także wstępne koncepcje czy np. schematy funkcjonalne, następnie włączone w dokumentację przetargową lub konkursową. Konsultacje zwykle przeprowadzane są przez przedstawicieli urzędów (część z nich posiada oddzielne wydziały odpowiedzialne za konsultacje i komunikację z mieszkańcami) lub przez zewnętrznych wykonawców.

Modelowym przykładem takiego działania było ustalenie wytycznych dla Parku Miejskiego im. S. Żeromskiego w Starachowicach. Istniejący, duży (10 ha) park wymagał rewaloryzacji z uwagi na zniszczoną infrastrukturę. Konsultacje przeprowadzono jesienią 2016 roku - obejmowały m.in. spotkanie konsultacyjne w parku, debaty w formie kawiarenek obywatelskich i zbieranie opinii w formie papierowej i elektronicznej. Na ich podstawie wypracowano założenia ideowe, a w następnym roku ogłoszono konkurs, przeprowadzony przez Gminę Starachowice oraz SARP oddział Kielce. Zwycięska koncepcja krakowskiej pracowni eM4 Pracownia Architektury Brataniec opierała się na wypracowanych założeniach. Projektanci potwierdzają, że zapewnione materiały stanowiły cenne wskazówki dla przygotowania projektu i nagradzanej w ogólnopolskich konkursach realizacji.

Więcej informacji na temat projektu:
<https://starachowice.eu/rewitalizacja/konsultacje-spoeczne/park-miejski>.

Ryc. 4. Schemat funkcjonalny Parku im. Żeromskiego w Starachowicach

Lokalne standardy

Narzędzie koordynacji

Standardy, m.in. w zakresie kształtowania zieleni, małej architektury czy dostępności, pozwalają nie tylko na jednoznaczne określenie wytycznych dla poszczególnych zamówień, ale także upraszczają zarówno postępowania na usługi projektowe i wykonawcze, jak i egzekwowanie doboru materiałów i wyposażenia na etapie realizacji. Dzięki katalogom i standardom łatwiej jest osiągnąć spójność projektu w skali całej gminy, a w przypadku etapowania, np. przebudowy ulic, opracowania te pomagają w skoordynowaniu następujących po sobie projektów.

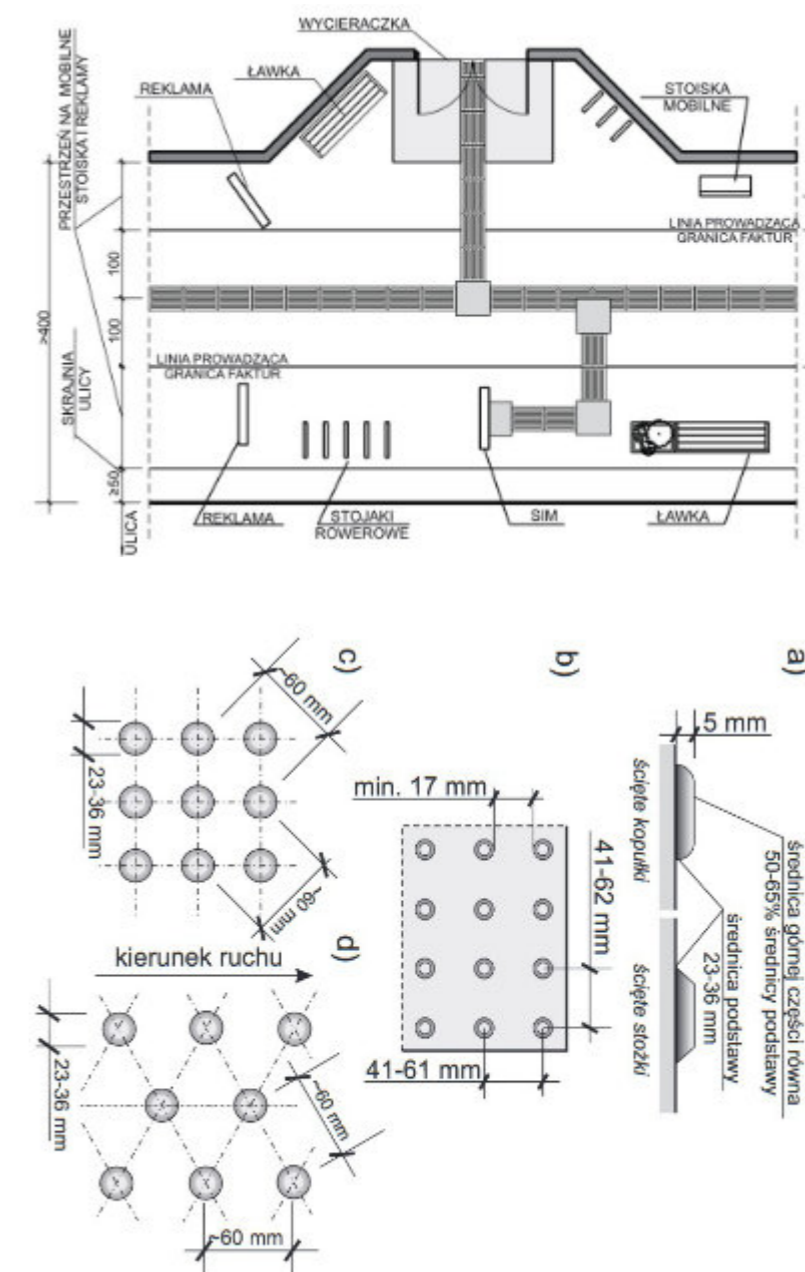
Standardy obowiązują zwykle w większych miastach, gdzie narzędzie to znacznie upraszcza koordynację między wydziałami zaangażowanymi w ustalanie wytycznych dla nowych inwestycji, zamówień publicznych oraz remontów i inwestycji. W przypadku mniejszych gmin nie jest konieczne opracowywanie złożonych katalogów, ale nawet proste zestawienie podstawowych elementów wyposażenia i wykończenia przestrzeni publicznych, aby uniknąć chaosu podczas koordynacji przygotowywania dokumentacji projektowych oraz mieć podstawę do egzekwowania konkretnych rozwiązań u projektantów. Ponieważ opracowanie indywidualnych standardów może być kosztowne, w przypadku mniejszych miejscowości warto wykonać je z innymi gminami w obrębie związku międzygminnego lub miejskiego obszaru funkcjonalnego albo przy okazji np. opracowywania projektu uchwały krajobrazowej, gdy prowadzone są inwentaryzacje i dokonywany podział gminy na jednostki lub strefy krajobrazowe. W przypadku wytycznych uniwersalnych, związanych np. z zasadami kształtowania zieleni, można skorzystać z ogólnych poradników, udostępnianych m.in. przez stowarzyszenia czy fundacje branżowe.

Standardy dostępności dla osób z niepełnosprawnościami i szczególnymi potrzebami

Dokumenty tego typu przyjęło już wiele polskich samorządów - pionierem na tym polu w skali kraju była Gdynia, która własne standardy opracowała i przyjęła w 2013 roku. W Zarządzie Dróg i Zieleni powstała także specjalna jednostka, uzgadniająca miejskie projekty przestrzeni publicznych w tym zakresie.

Standardy nie tylko pozwalają na uzyskanie dostępnych przestrzeni, ale znacznie upraszczają proces koordynacji projektu pod kątem ujednoczenia w zakresie stosowanych w danej gminie rozwiązań. Dotyczy to przede wszystkim takich komponentów, jak np. nawierzchniowe oznaczenia dotykowe, które mogą być rozwiązane na różne sposoby (płytki z fakturą, kamień łamany, stalowe guzy itp.).

Standardy te powinny być także skoordynowane z wytycznymi (jeśli takie obowiązują) w zakresie nawierzchni i małej architektury, aby uniknąć niespójności albo rozwiązań przeciwstawnych. Np. katalog mebli miejskich powinien obejmować ławki spełniające wymagania odnośnie materiału, oparcia i podłokietników, a nawierzchni - bezfazową kostkę i płyty betonowe.

Ryc. 5. Przykład zagospodarowania ciągu pieszego oraz wykończeń dotykowych ze Standardów dostępności dla miasta Gdyni

Katalog małej architektury

Katalogi małej architektury określają rodzaje i sposób wykończenia elementów miejskiego umeblowania - ławek, śmietników, stojaków rowerowych itp. ze wskazaniem ich lokalizacji w przypadku strefowania w przestrzeni gminy. Dzięki tym dokumentom dobór elementów wyposażenia z ustalonego katalogu jest dużym ułatwieniem zarówno dla Zamawiającego, jak i projektantów.

Dobierając małą architekturę należy mieć na uwadze prawa autorskie producentów do poszczególnych mebli oraz zakaz wskazywania w dokumentacji przetargowej konkretnych modeli lub dostawców. W przypadku przestrzeni najważniejszych, wyjątkowych lub np. objętych ochroną konserwatorską można stosować wyjątki i proponować np. umeblowanie projektowane indywidualnie (taką strategię przyjmuje m.in. Gdynia). Oprócz katalogu umeblowania szczególnie ważne jest określenie materiałów i kolorystyki dopuszczalnych w wykończeniach kolorów (z palety RAL dla malowania oraz gatunków drewna).

W województwie pomorskim katalogami posługują się m.in. Gdańsk, Gdynia, Słupsk, Ustka i Władysławowo. Łębork założył utworzenie własnego katalogu jako jedno z działań w ramach Strategii Miasta Łęborka na lata 2021-2030. Obok przedstawione są przykłady kart ze szczególnie rozbudowanego, poznańskiego katalogu.

Ryc. 6. Obszary i rodzaje przestrzeni z Katalogu Mebli Miejskich Poznania

LAW-04-CHO-PA/TO/TZ

Ławka z oparciem

wymiary: 181 x 76 x 65 (dł x wys. x szer.)
materiał: aluminium lub stal ocynkowana malowana proszkowo

Lokalizacja

Centrum miasta
Historyczne dzielnice
Pozostałe części miasta

Rodzaje przestrzeni

Parki, tereny osiedli, tereny otwartej zieleni

Kolor:

Stopa aluminiowa kolor bezbarwny lub stopa stalowa kolor jasnoszary (RAL 9006)
Siedzisko: drewno liściaste malowane lakierobejca (jasny orzech) lub drewno egzotyczne

Uwagi:

Co ok. 50 m należy umieszczać ławki z podłokietnikami (zgodnie ze „Standardami dostępności”)

Katalog Mebli Miejskich Poznania

Ryc. 7. Przykład ławki z Katalogu Mebli Miejskich Poznania

Katalog nawierzchni

Katalogi nawierzchni obowiązują głównie w większych miejscowościach, gdzie jednocześnie prowadzonych jest wiele inwestycji (modernizacji, remontów lub realizacji nowych ulic). Standardy, podobnie jak w przypadku małej architektury, ułatwiają uspójnienie nawierzchni i pozwalają uniknąć nieskoordynowanych połączeń pomiędzy obszarami, których zagospodarowanie nastąpiło w różnym czasie.

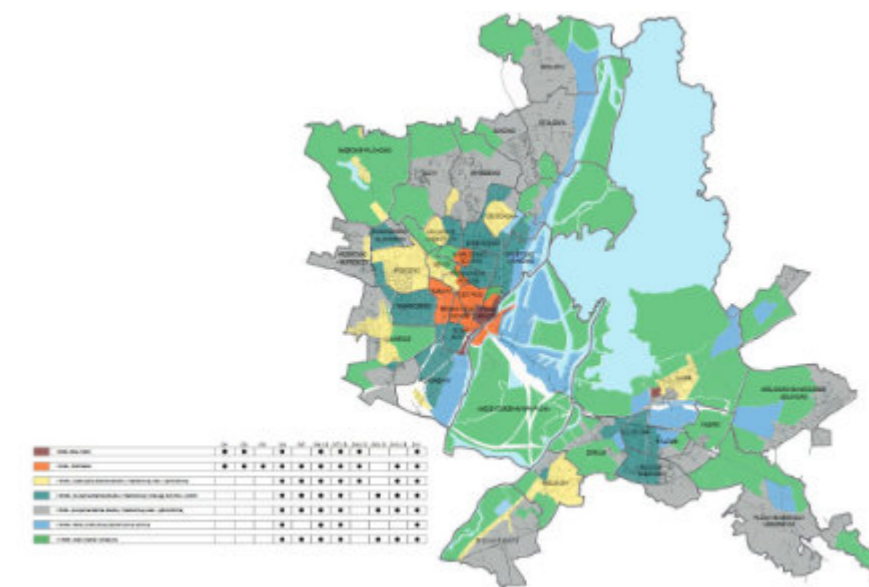
Problemem w konsekwentnym stosowaniu się do ww. katalogu (podobnie zresztą, jak i małej architektury), może być różnorodność dostępnych na rynku materiałów nawierzchniowych oraz konkurowanie między sobą producentów, którzy unikają m.in. ujednolicenia wymiarów. Ten problem nie istnieje w przypadku kamienia, który zawsze można dobrać do konkretnego rozmiaru, dlatego materiał ten warto rozważyć w miejscach, w których planowane są wieloetapowe inwestycje.

Przykłady katalogów z polskich miast to m.in.:

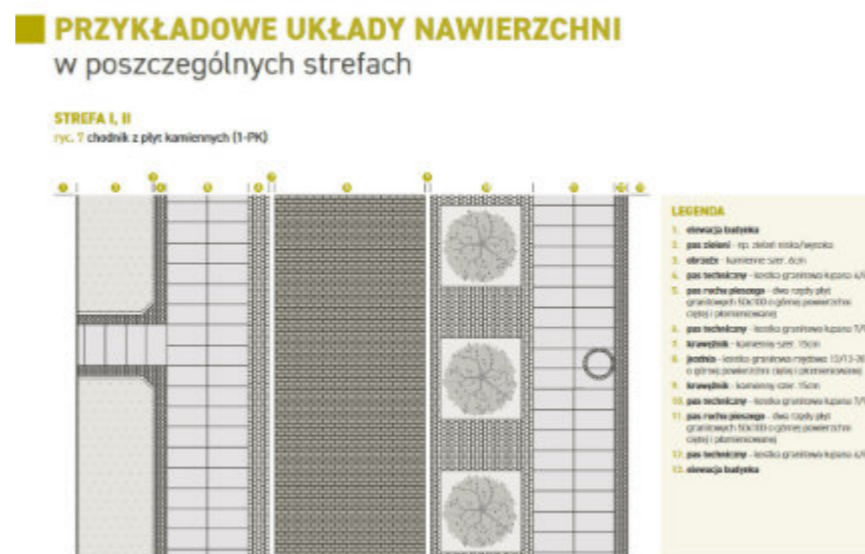
- Standardy projektowe i katalog nawierzchni Gdańska: <https://gzdz.gda.pl/zalatw-sprawe/standardy-projektowe-i-katalog-nawierzchni-gdanska,a,4533>,
- Katalog Nawierzchni Chodników Poznania: https://zdm.poznan.pl/upload/projekty_drogowe/Katalog%20Nawierzchni%20Chodnikow.pdf,
- Katalog Nawierzchni Miasta Szczecin: http://cdn.um.szczecin.pl/httpfiles/katalog_Nawierzchni_Miasta.

Ryc. 8. Mapa określająca strefy stosowania różnych nawierzchni z Katalogu Nawierzchni Gdańska

Ryc. 10. Mapa określająca strefy stosowania różnych nawierzchni z Katalogu Nawierzchni Miasta Szczecin

Ryc. 9. Przykład nawierzchni w ciągu pieszym z Katalogu Nawierzchni Gdańska

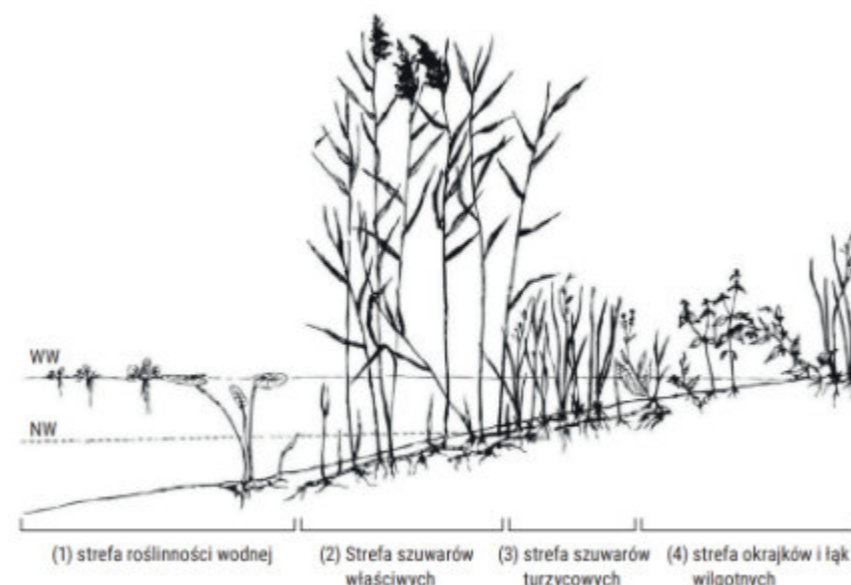
Ryc. 11. Schemat nawierzchni chodnika z Katalogu Nawierzchni Miasta Szczecin

Standardy projektowania i utrzymania zieleni

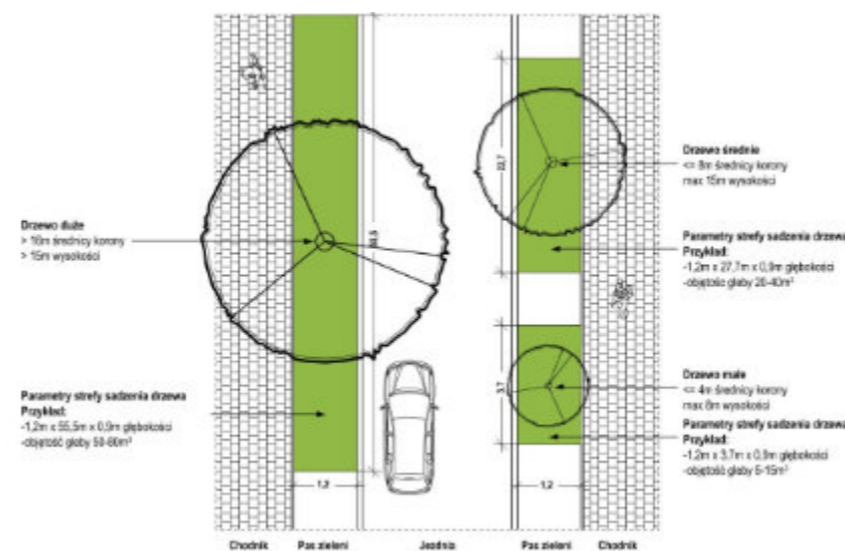
Standardy projektowania i utrzymania zieleni to znacznie bardziej złożony dokument niż opisane wcześniej katalogi. Są ważne zwłaszcza tam, gdzie istnieją różne uwarunkowania ekologiczne (w województwie pomorskim np. w pasie nadmorskim, gdzie roślinność jest inna niż w głębi lądu). Na etapie projektowym rekomendują gatunki i odmiany zieleni, m.in. drzew, które są zgodne z lokalnymi (np. aleje lipowe), a jednocześnie dobór może być ukierunkowany na gatunki dobrze znoszące współczesne miejskie uwarunkowania, związane m.in. z zanieczyszczeniem powietrza.

Rolą ww. standardów jest także określenie wymagań odnośnie sposobu ochrony istniejącej zieleni w procesie inwestycyjnym. Dotyczy to zarówno dokumentacji (m.in. projektowania ciągów pieszych tak, aby nie pogarszać warunków drzew), jak i etapu realizacji (np. zabezpieczenie pni i systemów korzeniowych przed zniszczeniem).

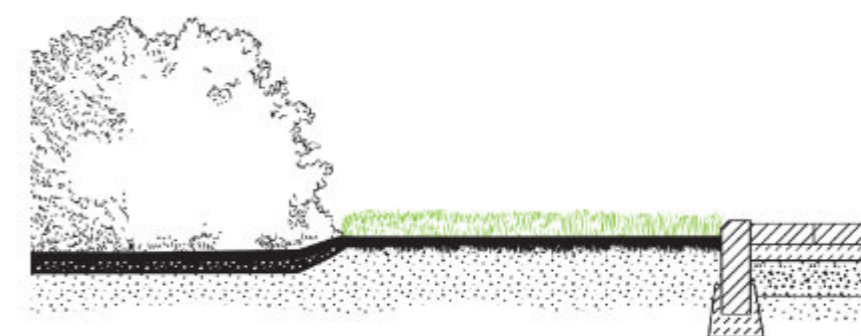
Standardy posiada m.in. Warszawa czy Dąbrowa Górnicza, lecz dokumenty w zależności od miasta koncentrują się na różnych zagadnieniach np. wrocławski dokument (jeszcze nieuchwalony) - na kształtowaniu zieleni wysokiej miejskich tras komunikacyjnych. Istnieją także standardy opracowane przez Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie, Zarząd Zieleni Miejskiej we Wrocławiu oraz Fundację Sendzimira, z których mogą korzystać gminy: <https://sendzimir.org.pl/standardy/>.

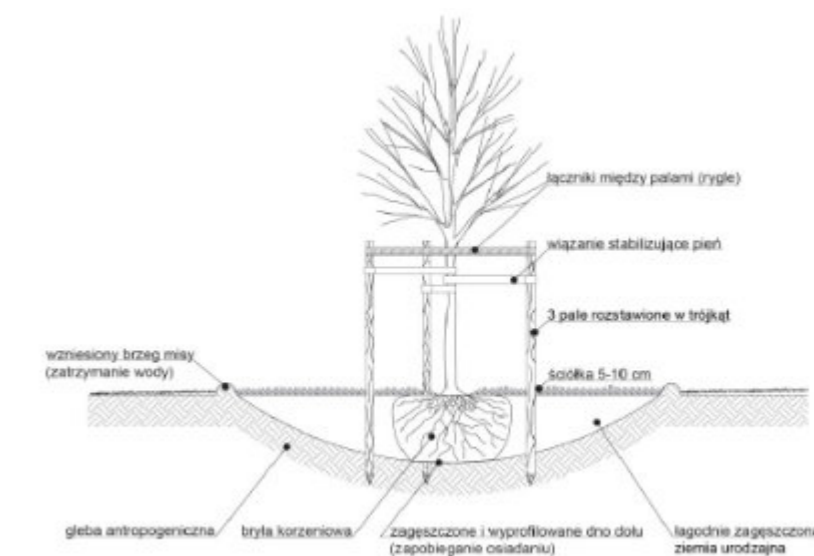
Ryc. 12. Strefowość roślinności wodnej
Źródło: Fundacja Sendzimira

Ryc. 13. Standardy w zakresie kształtowania zieleni
Źródło: Miasto Warszawa

Ryc. 14. Poprawne wykonanie trawnika
Źródło: Fundacja Sendzimira

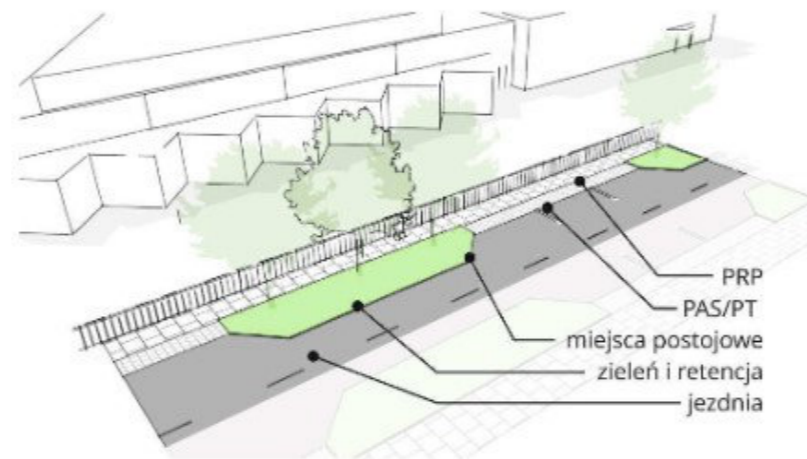

Ryc. 15. Propozycje standardów w zakresie kształtowania zieleni
Źródło: Miasto Wrocław

Standardy projektowania ulic

Rzadziej spotykanym w polskich miastach narzędziem są standardy projektowania ulic, obejmujące szersze wytyczne niż tylko nawierzchnie lub umebrowanie. W województwie pomorskim dokument taki obowiązuje w Gdańsku pod nazwą Gdański Standard Ulicy Miejskiej (GSUM). Stanowi on wyraz polityki miasta sformułowanej w Strategii Gdańsk 2030+, Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Gdańska oraz Planie Zrównoważonej Mobilności Miejskiej dla Gdańska 2030+.

Zgodnie z tymi dokumentami przy urządzeniu miejskich ulic najwyższy priorytet zyskują piesi, rowerzyści oraz transport zbiorowy. GSUM zawiera m.in. wytyczne dla szczegółowych rozwiązań zagospodarowania pasa drogowego projektowania ulic oraz modelowe rozwiązania dla różnych stref wyznaczonych w przestrzeni Gdańska, przedstawione w postaci przekrojów i czytelnych aksonometrii.

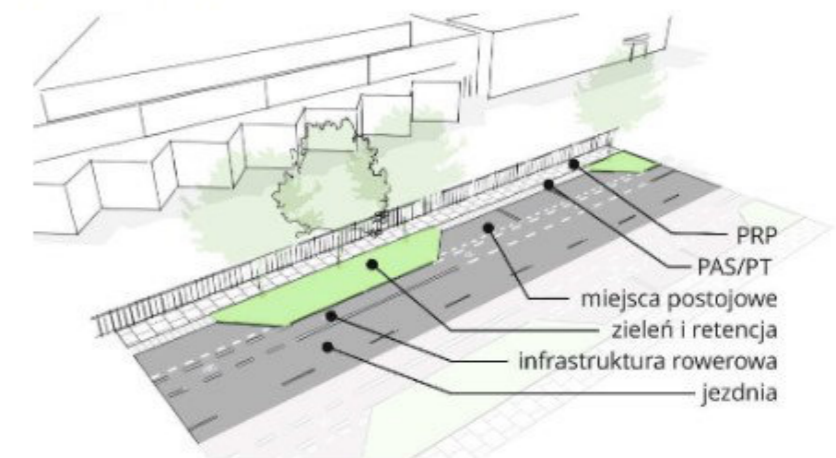
rys. 21. Ulica lokalna (L) w sąsiedztwie C – przeplatanie się miejsc postojowych z pasem zieleni i retencji oraz PAS i PT. (Źródło: BRG)

rys. 22. Ulica zbiorcza (Z) w sąsiedztwie A – przeplatanie się miejsc postojowych z pasem zieleni i retencji oraz PAS i PT. (Źródło: BRG)

rys. 23. Ulica zbiorcza (Z) w sąsiedztwie B – przeplatanie się miejsc postojowych z pasem zieleni i retencji oraz PAS i PT. (Źródło: BRG)

rys. 24. Ulica zbiorcza (Z) w sąsiedztwie C – przeplatanie się miejsc postojowych z pasem zieleni i retencji oraz PAS i PT. (Źródło: BRG)

Ryc. 16. Przykładowe ulice z Gdańskiego Standardu Ulicy Miejskiej

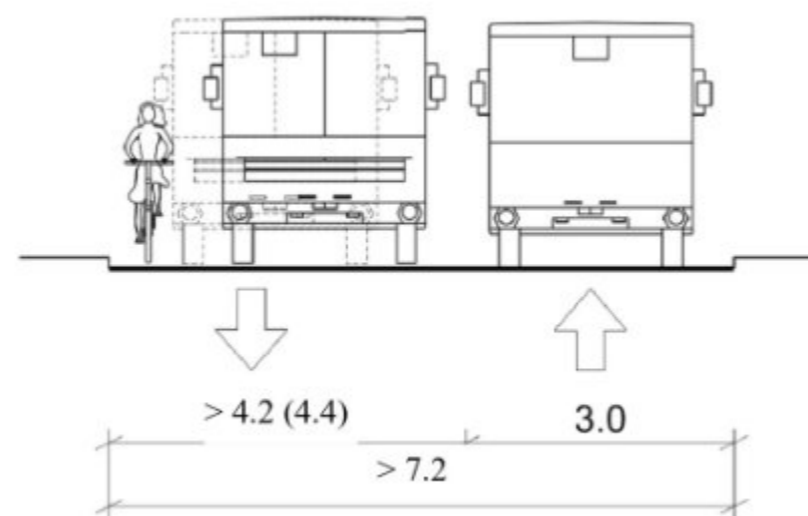
Standardy rowerowe

Stosowanie standardów rekomendowane jest w szczególności przy projektowaniu infrastruktury rowerowej. Podstawowe zasady są sformułowane w przepisach prawno-technicznych projektowania dróg. Są one jednak zbyt ogólnikowe i nie zawierają rekomendacji projektowych. Dlatego też istnieje szereg poradników, wzorców i standardów mających pomóc w przygotowaniu dobrej infrastruktury.

Na szczeblu krajowym zostały przygotowane wzorce i standardy projektowania dróg rowerowych (WR-D-42-1) obowiązujące od 2020 r. Dodatkowo Krajowa Rada Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego w 2019 r. wydała podręcznik „Wytyczne organizacji bezpiecznego ruchu rowerowego” wraz z przykładami rozwiązań. Przed przygotowaniem wytycznych materiałem stosowanym jako rekomendacje były podręczniki holenderskiej organizacji CROW „Postaw na Rower”, tłumaczone przez Polski Klub Ekologiczny.

Standardy rowerowe obejmują także wytyczne w zakresie parkingów rowerowych, w tym m.in. wskaźniki liczby miejsc postojowych dla rowerów oraz rekomendowany typ stojaków. Zgodnie z większością obowiązujących wytycznych należy m.in. unikać popularnych, ale niewygodnych i słabo chroniących przed kradzieżą stojaków typu tzw. „wyrwikółka”. Można do nich przypiąć jedynie przednie koło, co oznacza, że rower jest mało stabilny i łatwo może ulec kradzieży. Z kolei tam, gdzie funkcjonują systemy rowerów publicznych, przy nowych inwestycjach należy przewidzieć stację.

Gminy, organizacje samorządowe lub metropolitalne także przygotowywały własne standardy i rekomendacje, często wdrażane jako lokalne polityki zarządzania wójtów, burmistrzów lub prezydentów. Standardy stanowią często uzupełnienie dokumentów, które zawierają zapisy dotyczące sieci transportu rowerowego.

Ryc. 17. Ilustracja z warszawskich standardów rowerowych przedstawiająca przekrój ulicy z ruchem rowerowym

Przykładem jest Gdańsk, gdzie standardy techniczne, zasady projektowania i organizacji opublikowano w zarządzeniu nr 432/12 Prezydenta Miasta Gdańska z dnia 23 marca 2012 r., a zasady planistyczne tworzenia sieci rowerowej i wytyczne lokalizacji tras zapisano w dokumencie STeR (System Tras Rowerowych dla Gdańska), który został przyjęty uchwałą nr XLVII/1049/13 Rady Miasta Gdańska z dnia 16 grudnia 2013 r. Warszawa z kolei posiada „Standardy projektowe i wykonawcze dla systemu rowerowego w m.st. Warszawie”.

Ryc. 18. Stacja rowerów miejskich (ul. Wojska Polskiego w Słupsku)

Uchwała krajobrazowa

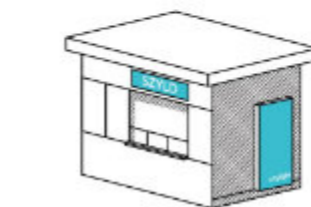
Uchwała krajobrazowa to narzędzie kształtowania estetyki przestrzeni publicznych. Dokument ten określa zasady sytuowania, gabaryty i standardy jakościowe obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń. Uchwała jest podejmowana przez gminy dobrowolnie. Znaczną korzyścią z jej stosowania jest możliwość nakładania kar i egzekucji w stosunku do obiektów niezgodnych z tą uchwałą. W efekcie, stosowanie uchwał jest niezwykle skuteczną formą walki z chaosem wizualnym i estetycznym. W województwie pomorskim prawdopodobnie najbardziej spektakularna zmiana, spowodowana wdrożeniem tej regulacji, nastąpiła w Gdańsku.

Gdańska uchwała krajobrazowa weszła w życie w 2018 roku i miasto stanowi jeden z najlepszych przykładów skuteczności tego rodzaju regulacji w Polsce. Udowadnia nie tylko, jak bardzo krajobraz polskich miast jest zakłócany chaotycznym rozmieszczeniem szyldów, reklam i ogrodzeń, ale również jak bardzo usunięcie tego chaosu poprawia estetyczny odbiór przestrzeni.

Gdańska uchwała, jako akt prawa miejscowego, opisana jest w formie tekstowej, mało intuicyjnej w odbiorze dla osób niezwiązanych z zagadnieniami budowlanymi. Dlatego jako uzupełnienie powstał poradnik „Szyld gdański”, wyjaśniający za pomocą prostych schematów zasady umieszczania szyldów i ich wielkości. Analogiczne do „Szyldu gdańskiego” poradniki funkcjonują także w innych miastach. Na szczególną uwagę zasługuje łódzka „Księga Standardów ulicy Piotrkowskiej”, z precyzyjnym określeniem zasad kompozycyjnych elewacji i detalu charakterystycznego dla różnych stylów i epok.

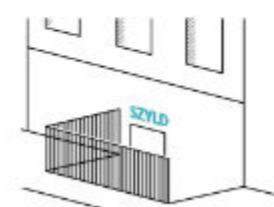
8. Kiosk

Sytuować kiosk powinien w odległości co najmniej 30 cm od ściany budynku, w odległości od chodnika nie mniejszej niż 1,5 m. Kioski powinny być wykonane z materiałów szlachetnych, nie mogą być malowane. Kioski nie mogą być umieszczone w odległości mniejszej niż 1,5 m od krawężnika chodnika.

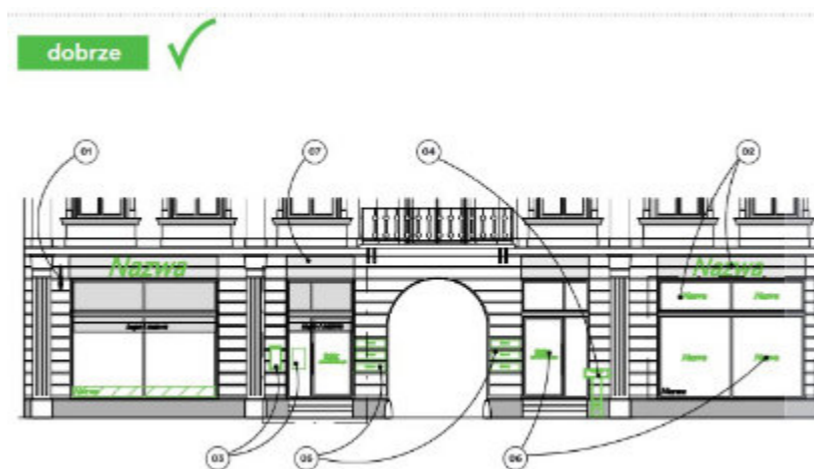

9. Lokal w suterenie

Jeśli przynależny lokal w suterenie (kuchnia, magazyn) może być używany również na cele handlowe, należy wydzielić go do lokalnego użytkownika, który będzie odpowiadał za obsługę i obsługę klienta. W przypadku zabudowy w odległości od krawężnika chodnika nie mniejszej niż 1,5 m.

Ryc.19. Schemat z poradnika „Szyld gdański”

Ryc. 20. Przykład rozmieszczenia szyldów źródło: Księga Standardów ulicy Piotrkowskiej

Kształtowanie ogródków gastronomicznych

Chociaż stoliki, parasole czy donice stanowiące wyposażenie sezonowych ogródków gastronomicznych pojawiają się w przestrzeniach publicznych tylko przez część roku, niektóre miasta decydują się na ich ujednolicenie. Dotyczy to zwłaszcza historycznych centrów miast, objętych ochroną konserwatorską, gdzie regulacje te są zawarte w umowach dzierżawy terenu przez gminę.

Jeden z dobrych przykładów takich regulacji to Koncepcja organizacji ogródków gastronomicznych na terenie parku kulturowego „Stare Miasto” we Wrocławiu, określająca zasady związane m.in. z gabarytami i układem podestów, elementów zacieniających i donic dla różnych typów ogródków.

TYP B4

Aranżacja ogródka w skłonie typu B4. Ogródka dozwolony jest podest do stonki budynku, pokrytyj panelem, na którym rozmieszczone zostaną stoliki, parasole. Stoliki powinny być rozmieszczone w taki sposób, aby nie przeszkadzały w ruchu pieszych.

TYP B3

Aranżacja ogródka w skłonie typu B3. Ogródka dozwolony jest podest do stonki budynku, pokrytyj panelem, na którym rozmieszczone zostaną stoliki, parasole. Stoliki powinny być rozmieszczone w taki sposób, aby nie przeszkadzały w ruchu pieszych.

Ryc. 21. Przykładowa aranżacja z Koncepcji organizacji ogródków gastronomicznych we Wrocławiu

Wymagania dotyczące zespołu projektowego

Dobry projekt nie powstanie bez zespołu złożonego z doświadczonych i kompetentnych projektantów. Przestrzenie publiczne takie jak place, parki czy skwery najczęściej projektują architekci i architektki krajobrazu, lecz ulice to zwykle domena projektantów drogowych. Rozszerzony zespół branżystów angażowany jest zwykle w przypadku ważnych miejsc lub np. przestrzeni objętych ochroną konserwatorską. W przypadku ulic zdarza się, że priorytetowo traktowane są zagadnienia transportowe, a pomijane zagadnienia związane z zielenią czy dostępnością.

Ważnym elementem wpływającym na końcowy efekt jest zapewnienie możliwości spójnego zarządzania projektem na każdym jego etapie. Oznacza to konieczność wyznaczenia osób odpowiedzialnych za kontakt z zespołem projektowym, w tym głównym projektantem, koordynacja działań z wydziałami urzędu i prowadzenie projektu wraz z przeprowadzeniem głównych kroków, utrzymanie relacji z zewnętrznymi podmiotami, zarządzanie harmonogramem i spójności projektu z innymi działaniami gminy.

Zarządzanie projektem wymaga wiedzy dotyczącej zadań poszczególnych członków zespołu projektowego i ich kompetencji. Choć koordynacja branżowa jest zadaniem projektanta przestrzeni, to już sprawna koordynacja w ramach samego urzędu jest zadaniem urzędnika. W małych samorządach zadanie to nie jest skomplikowane ze względu na małą skalę struktury organizacyjnej. W dużych jednostkach zadania te są koordynowane przez odrębne wydziały, które nadzorują realizację projektu. Utrzymanie konsekwentnych decyzji i spójności projektu zależy mocno od koordynującego projekt urzędnika. W efekcie pozwala to na unikanie pomyłek czy nieskoordynowanych decyzji projektowych.

Architekt

Zaangażowanie architekta do projektu przestrzeni publicznej wielu Zamawiającym wydaje się wiązać z dodatkowymi kosztami i wydłużonym czasem na realizację zamówienia, dlatego często rezygnują z tego wymogu. Wynika to m.in. z postrzegania zagospodarowania przestrzeni jako mniej złożonego zadania projektowego niż w przypadku obiektów kubaturowych, a konkretnych typów przestrzeni publicznych, np. ulic - wyłącznie w kategorii transportowej. Uzyskane w ten sposób oszczędności są jednak pozorne. Mogą wiązać się nie tylko z niższą jakością pozyskanego projektu pod względem estetycznym czy funkcjonalnym, ale także z dodatkowymi kosztami na etapie realizacji czy późniejszego utrzymania.

W niektórych przypadkach wskazane jest skorzystanie z wiedzy i doświadczenia dodatkowych ekspertów, np. w zakresie dostępności czy konserwacji zabytków albo historii założeń zieleni. W szczególnych przypadkach przydatna może także okazać się współpraca z ekspertami specjalizującymi się w konkretnych materiałach budowlanych, a także z artystami, których prace (np. graficzne lub przestrzenne) mogą zostać wkomponowane w projektowane miejsce.

Urbanista

Pomimo powszechnego postrzegania roli urbanisty jako ograniczonej do tworzenia dokumentów planistycznych takich jak plany miejscowe, jego rola w procesie kształtowania pewnych rodzajów przestrzeni publicznych może być niezwykle przydatna. Szeroka perspektywa patrzenia na zagadnienia przestrzenne, umiejętność określenia niezbędnych powiązań oraz rozumienie odległych zakresów czasowych realizacji projektów przydają się m.in. w planowaniu inwestycji o dużej skali, wielofunkcyjnych i wieloetapowych.

Mniejsze miejscowości dysponują niższymi budżetami, niż większe ośrodki, co zwykle oznacza konieczność podzielenia inwestycji na kilka etapów. Ich realizacja może następować latami, w związku z kolejnymi etapami finansowania. Podobne zjawisko występuje w większych miastach, gdzie w kolejnych edycjach budżetu obywatelskiego, nierzadko chaotycznie, urządzone są dostępne gminne tereny. Aby ostateczny efekt był spójny, a realizacja następowała w sposób skoordynowany, bez np. konieczności rozbiórki części już zbudowanego zagospodarowania, należy opracować tzw. masterplan, czyli opracowanie w skali urbanistyczno-architektonicznej, regulujące założenia funkcjonalno-przestrzenne. Masterplany są zwykle opracowywane w interdyscyplinarnych zespołach, z udziałem urbanistów i poprzedzają przygotowanie projektów dla poszczególnych terenów.

Projektant drogowy

Zajmuje się projektowaniem dróg i parkingów, ale też ciągów pieszo-jezdnym, komunikacji rowerowej i UTO (urządzenia transportu osobistego, np. hulajnogi). Określa docelowe rzędne oraz niwelety dróg i chodników i ściśle współpracuje z innymi branżami, takimi jak inżynier sanitarny czy architekt krajobrazu. Ważne jest, aby uwzględnić potrzeby mobilnościowe wszystkich użytkowników - pieszych, rowerzystów, kierowców. Należy pamiętać, że takie zagadnienia jak zieleni czy funkcjonalność i estetyka małej architektury leżą poza kompetencjami tych branżystów i aby osiągnąć wysoką jakość w ich zakresie, w opracowanie projektu należy zaangażować architektów i architektów krajobrazu.

Ryc. 22. Ulica przewidująca strefy dla pieszych, aut i rowerów (ul. Wojska Polskiego w Słupsku)

Architekt krajobrazu

Do jednego z najczęstszych braków w postępowaniu na prace projektowe przestrzeni publicznych jest pomijanie zaangażowania w przygotowanie projektu architekta krajobrazu. Zwykle wymóg ten pojawia się w projektach terenów zieleni (parków i założeń ogrodowych, zwłaszcza historycznych), rzadziej w przypadku innych przestrzeni publicznych.

Zgodnie z rządową klasyfikacją zawodów i specjalności architekt krajobrazu: "Opracowuje programy i projekty ochrony i kształtowania krajobrazu oraz projekty budowy i modernizacji obiektów architektury krajobrazu, w celu zachowania i rozwijania projektowanych obiektów w ramach nadzoru autorskiego; prowadzi studia i badania nad praktycznym wykorzystaniem w dziedzinie architektury krajobrazu wyników prac z innych dziedzin. Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, jako jedna z uczelni realizujących kształcenie na tym polu, określa go jako: "interdyscyplinarny kierunek techniczno-przyrodniczo-artystyczny. Studia pozwalają na zdobycie umiejętności projektowania i zarządzania przestrzenią i krajobrazem". Należy pamiętać, że krajobraz dotyczy nie tylko zieleni, ale i środowiska zbudowanego. Projektanci tej specjalności wiedzą, ponadto, jak dobrać i zapewnić odpowiednie warunki wegetacyjne roślinności.

Projektant krajobrazu może posłużyć się dodatkową wiedzą specjalistów w zakresie środowiska (opisanych dalej). Najczęściej wsparcia projektantowi udziela dendrolog, który określa stan gatunkowy oraz zdrowotny drzew, doradza w doborze gatunków oraz wykonaniu prac przy istniejących okazach. Dendrolog będzie także nadzorował specjalne prace związane np. z przesadzaniem drzew.

Obecnie niezbędnym elementem projektowania przestrzeni publicznych stają się systemy retencjonowania wód opadowych. Kształtowanie obiegu wody w terenie jest kluczowe dla utrzymania zieleni jak i przeciwdziałaniu suszy. Projektowanie systemów błękitno-zielonej infrastruktury wymaga współpracy między architektem krajobrazu a inżynierem sanitarnym, który posiada wiedzę i kompetencje w tej dziedzinie, opisane w dalszej części rozdziału.

Zawód ten nie jest regulowany uprawnieniami, dlatego w definiowaniu wymagań uczestniczenia projektanta tej branży w realizacji zamówienia można określić wymóg ukończenia studiów (pierwszego/drugiego) stopnia na kierunku Architektura Krajobrazu, a w ramach kryteriów jakościowych zdefiniować doświadczenie w realizacji określonych projektów.

Projektant oświetlenia

Branża, która współuczestniczy w projektowaniu przestrzeni publicznych, to m.in. inżynierowie instalacji elektroenergetycznych. W przypadku mało skomplikowanych projektów dobierają oprawy oświetleniowe (nierzadko opierając się na wyliczeniach i propozycjach dostawców sprzętu oświetleniowego), lecz w przypadku złożonych zamówień, obejmujących m.in. iluminacje obiektów architektonicznych, do zespołu należy zaprosić projektantów oświetlenia. Ich zadanie to nie tylko dobór opraw, ale także zaawansowane usługi doradcze w zakresie optymalizacji zużycia energii elektrycznej.

Ryc. 23. Iluminacja murów zamkowych i oświetlenie bulwaru (bulwar w Malborku)

Projektant sanitarny

Niezależnie od tego, czy projekt obejmuje system błękitno-zielonej infrastruktury, projekt przestrzeni publicznej może wymagać zaangażowania inżyniera sanitarnego. Specjalista będzie odpowiadał za zaprojektowanie instalacji wodno-kanalizacyjnej, w tym odwodnienia terenu. Ponadto projekty źródeł ulicznych z wodą pitną, fontann czy toalet będą realizowane przez tego branżystę.

Ryc. 24. Fontanna (plac Przyjaciół w Sopocie)

Konstruktor

Obowiązek dysponowania osobą posiadającą uprawnienia projektowe w specjalności konstrukcyjnej jest kluczowy w przypadku inwestycji obejmujących takie elementy jak altany, wieże widokowe, nabrzeża itp. Konstruktorzy są także niezbędni w ustalaniu podbudów i specjalnych rozwiązań przy utrudnionych warunkach geotechnicznych, a także balustrad, pergoli czy zabezpieczeń zabytkowych elementów zagospodarowania.

Ryc. 25. Konstrukcja nadwodnej kładki (bulwary w Słupsku)

Specjalista w zakresie ochrony środowiska

Specjalista w zakresie ochrony środowiska wspiera zespół projektowy zwykle, gdy istnieje ryzyko wywołania szkód w środowisku. Ocenia jego stan oraz to, jak projekt może na niego wpływać, rekomenduje rozwiązania, a następnie nadzoruje wykonanie inwestycji i monitoruje, czy udaje się uniknąć zniszczeń, ew. nadzoruje prace mitygacyjne. Jego rola jest szczególnie ważna w przypadku projektów związanych z rekultywacją lub remediacją terenów przemysłowych.

Ryc. 26. Zielen na terenie dawnego wydobycia żwiru i piasku (ścieżka edukacyjna w Skowarczu)

Socjolog lub antropolog

Eksperti w zakresie socjologii lub dziedzin pokrewnych angażowani są zwykle w proces partycypacyjny dotyczący wypracowania z lokalną społecznością przyszłego kształtu danej przestrzeni lub wytycznych odnośnie jej programu i charakteru. W przypadku większych inwestycji można także zlecić wykonanie tzw. diagnozy społecznej, która rozpoznaje oczekiwania i obawy społeczne, pozwalając na ukierunkowanie projektu w stronę, która nie będzie prowadzić do konfliktów.

Ryc. 27. Przestrzeń, w której tworzeniu uczestniczyli mieszkańcy (ul. Barlickiego w Debrznie)

Ekspert ds. konsultacji społecznych/mediator

Eksperti ci odpowiedzialni są za przygotowanie i prowadzenie procesu partycypacyjnego. W przypadku konfliktów obecnych na obszarze objętym projektem można dodatkowo zaangażować mediatora, który posiada kwalifikacje i doświadczenie pozwalające na merytoryczną dyskusję między skonfliktowanymi stronami i wypracować albo kompromis albo ustalenia, dzięki którym możliwe będzie kontynuowanie projektu.

Ryc. 28. Konkurowanie o przestrzeń między pieszymi a autami - częsta przyczyna konfliktów (ul. Morska w Krynicy Morskiej)

Procedury pozyskania dokumentacji projektowej

Bez względu na sposób pozyskania projektu udana inwestycja wymaga dobrego przygotowania na etapie przedprojektowym i precyzyjnego ustalenia celu projektu oraz wytycznych. Najlepsze efekty wśród analizowanych przykładów przyniosły te projekty, które od początku do końca powstawały w ścisłej współpracy z Zamawiającym.

W inwestycjach dotyczących przestrzeni publicznych najbardziej powszechne są dwa sposoby realizacji: albo oddzielny przetarg na dokumentację projektową i następnie na realizację, albo przetarg na realizację w trybie „Zaprojektuj i Wybuduj”. Projekt - koncepcję oraz opartą na niej dokumentację projektową, która w zależności od zakresu i rodzaju planowanych robót zostanie zgłoszona lub złożona wraz z wnioskiem o pozwolenie na budowę - zwykle pozyskiwany jest poprzez zapytanie ofertowe, przetarg, konkurs architektoniczny lub jako część zamówienia, wraz z realizacją, w trybie „Zaprojektuj i Wybuduj”.

Każda z tych procedur posiada zalety i wady, opisane dalej. Nie jest możliwe zarekomendowanie jednej, ponieważ optymalny wybór zależy od uwarunkowań - m.in. priorytetów, czasu, budżetu, a także kompetencji i doświadczenia Zamawiającego.

Zapytanie ofertowe

Zapytanie ofertowe, poza określoną maksymalną ceną za wykonanie usługi (w 2022 r. maksymalnie 130 tysięcy złotych netto) oraz uproszczoną procedurą, nie różni się w zasadzie od przetargów w kontekście kryteriów oceny ofert. Jest to jednak znacznie mniej skomplikowany i szybszy proces, pozwalający na sprawne wyłonienie wykonawcy. Wiele dokumentacji na zagospodarowanie przestrzeni publicznych mieści się w granicznej kwocie, stąd popularność tej procedury.

Podobnie jak w przetargach, w przypadku zamówień na dokumentację projektową związaną z inwestycjami w przestrzeni publicznej, dominują kryteria cenowe. Aby mieć jednak pewność, że wybrany wykonawca zrealizuje usługę wysokiej jakości, rekomendowane jest ustalenie wymagań w zakresie np. doświadczenia w analogicznych projektach i składu zespołu lub wymóg dołączenia do oferty np. wstępnego opracowania koncepcyjnego albo opisu planowanej metodyki współpracy z Zamawiającym. Opracowanie takie musi być następnie ocenione przez komisję o odpowiednich kwalifikacjach.

„Zaprojektuj i wybuduj”

„Zaprojektuj i wybuduj” to szczególnie chętnie stosowana procedura w realizacji przestrzeni publicznych. Jest nie tylko szybka, bo łączy w jeden proces i zamówienie dokumentacji projektowej, i realizację, ale zwykle także okazuje się tańsza. Audyt przestrzeni województwa pomorskiego nie wykazał znaczących różnic między tak zrealizowanymi inwestycjami a tymi, gdzie dokumentację pozyskano oddzielnie. Jeśli jest dobrze przeprowadzona, przynosi dobre efekty, lecz wiąże się także z ryzykiem - generalny wykonawca, który angażuje projektanta, może naciskać na rozwiązania tańsze w realizacji, lecz mniej korzystne dla zamawiającego.

Zakres prac projektowych i budowlanych oraz ogrodniczych definiowany jest w PFU. Szczegółowość PFU jest kluczowa dla właściwej realizacji inwestycji, ponieważ stanowi jedyną formę egzekwowania przez zamawiającego jakości wykonania prac projektowych i budowlanych. Analiza prowadzonych w całym kraju postępowań wskazuje, że chociaż na etapie zamawiania dokumentacji projektowej wykonawcom coraz częściej stawiane są pewne wymagania jakościowe (głównie doświadczenie w realizacji dokumentacji o podobnej skali), etap wcześniejszy - opracowanie PFU, często wraz z koncepcją zagospodarowania - zwykle zlecany jest wyłącznie na podstawie kryterium cenowego.

Druga ważna, lecz nie zawsze respektowana kwestia, to egzekwowanie założeń zdefiniowanych w PFU. Przykłady takich działań w audycie wykazały znaczne obniżenie jakości realizacji (np. w Marzęcinie, gdzie zrezygnowano z części założeń krajobrazowych, wpisujących projekt w lokalny, zabytkowy kontekst).

Przetarg na dokumentację projektową

Obok „zaprojektuj i wybuduj”, postępowania przetargowe na dokumentację projektową stanowią drugi najbardziej powszechny sposób pozyskiwania projektów przestrzeni publicznych, jeśli koszt zamówienia przekracza 130 tysięcy złotych. Sposób przeprowadzania tych postępowań jest jednak dość zbliżony w kontekście kryteriów oceny ofert.

Zgodnie z art. 243 ustawy PZP:

“W postępowaniach, których przedmiot zamówienia obejmuje świadczenia z zakresu działalności twórczej lub naukowej, których rezultatu nie można z góry opisać w sposób jednoznaczny lub wyczerpujący, najkorzystniejsza oferta jest wybierana wyłącznie na podstawie ceny lub kosztu oraz kryteriów jakościowych.” Kryteria jakościowe, zgodnie z art. 242 ustawy Pzp ust. 2, w szczególności odnoszą się do:

“1) jakości, w tym do parametrów technicznych, właściwości estetycznych i funkcjonalnych takich jak dostępność dla osób niepełnosprawnych lub uwzględnianie potrzeb użytkowników;

2) aspektów społecznych, w tym integracji zawodowej i społecznej osób, o których mowa w art. 94 ust. 1;

3) aspektów środowiskowych, w tym efektywności energetycznej przedmiotu zamówienia;

4) aspektów innowacyjnych;

5) organizacji, kwalifikacji zawodowych i doświadczenia osób wyznaczonych do realizacji zamówienia, jeżeli mogą one mieć znaczący wpływ na jakość wykonania zamówienia;

6) serwisu posprzedażnego, pomocy technicznej, warunków dostawy takich jak termin, sposób lub czas dostawy, oraz okresu realizacji”

Praktycznie wszystkie z tych kryteriów mogą odnosić się do projektów przestrzeni publicznych, jednak Zamawiający w analizowanych przykładach zwykle ograniczali się do punktu 6, czyli uznania za jedyne kryteria jakościowe wyboru wykonawcy takich kwestii jak gwarancja i rękojmia, czas realizacji dokumentacji czy termin płatności faktury.

Jeśli w ogóle pojawiają się kryteria związane z oceną składu zespołu projektowego, zwykle opierają się na doświadczeniu zawodowym. Projektanci, aby zdobyć punkty, muszą się wykazać wykonanymi wcześniej zamówieniami o podobnej skali lub charakterze. Nie pozwala to jednak na sprawdzenie, czy zlecenia te zostały wykonane odpowiednio, w wysokiej jakości, ponieważ treść referencji jest zwykle lakoniczna i podsumowuje zakres oraz terminy wykonanego zamówienia.

Może to wynikać m.in. z rozdzielenia kompetencji i zadań pomiędzy różne wydziały urzędów, np. PFU i koncepcję może zlecać Wydział Architektury, przetargiem zajmować wydział zamówień publicznych, a realizacją - Wydział Inwestycji i Remontów (lub ich odpowiedniki, o różnych nazwach w zależności od urzędu).

W przypadku większych zamówień i/lub dotyczących kluczowych przestrzeni publicznych, warto zastosować kryterium jakościowe polegające na ocenie wstępnej koncepcji lub opisu podejścia do projektowania. Może to być wykorzystywane zarówno w przypadku zapytań ofertowych, jak i przetargów.

Jest to dość rzadko stosowana w Polsce formuła, chociaż stosują ją regularnie m.in. warszawskie urzędy. Jest to zdecydowanie mniej czasochłonny i kosztowny tryb niż konkurs, a pozwala na zweryfikowanie, czy dany zespół posiada kwalifikacje i potencjał, aby wykonać solidnie zadany projekt. W przeciwieństwie do konkursu koncepcja projektowa, nawet jeśli należy ją wykonać w szkicowej wersji, nie jest jeszcze zamknięta, więc można ją dopracowywać z Zamawiającym, a jeśli przewidziane są konsultacje społeczne - z lokalną społecznością.

Konkurs architektoniczny

Zgodnie z zapisami Ustawy prawo zamówień publicznych, konkurs to procedura prowadzona „w celu wyboru pracy konkursowej o charakterze twórczym, dotyczącej, w szczególności planowania przestrzennego, projektowania urbanistycznego, projektowania architektonicznego, projektowania architektoniczno-budowlanego [...]”. Konkursy uznawane są za najlepszy sposób pozyskania wysokiej jakości projektów, jednak nie zawsze to gwarantują, co wykazało m.in. przeprowadzone w województwie pomorskim badanie.

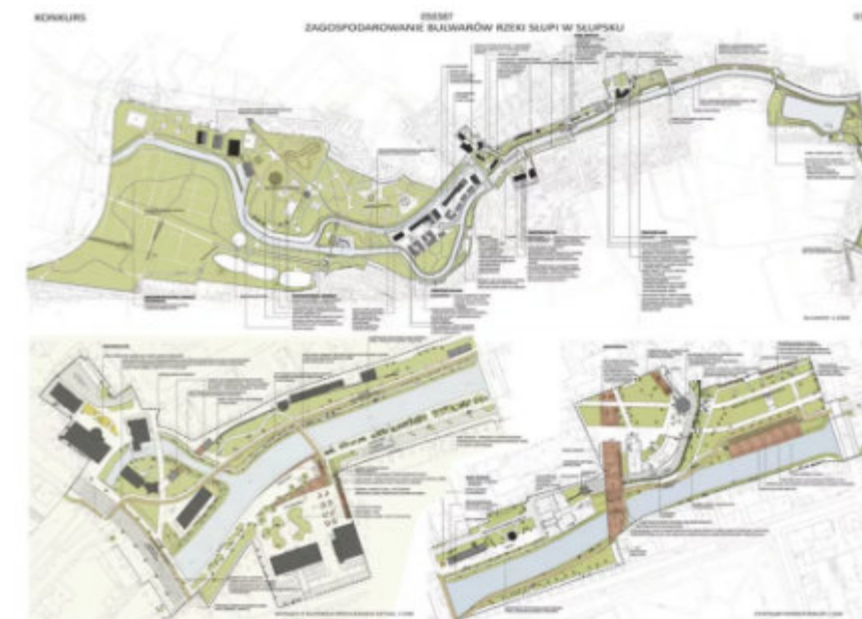
Konkursy mogą być organizowane w różny sposób:

- Jako nieograniczone (wszyscy zainteresowani uczestnicy mogą składać prace konkursowe) lub ograniczone (uczestnicy składają wnioski o dopuszczenie do udziału w konkursie, a prace konkursowe mogą składać wyłącznie zaproszeni);
- Jako realizacyjne (gdzie oprócz nagrody pieniężnej zwycięzcy otrzymują zaproszenie do negocjacji w trybie zamówienia z wolnej ręki) lub studialne (służą zebraniu pomysłów, bez realizacji);
- Jedno- lub dwuetapowe - w dwuetapowych sąd konkursowy wybiera najlepsze ze zgłoszonych prac studialnych i tylko ich autorzy zaproszeni są do złożenia prac konkursowych.

Przestrzenie publiczne różnią się od obiektów kubaturowych, które w momencie ogłaszania konkursu zwykle mają wypracowany precyzyjny program, odpowiadający oczekiwaniom wobec funkcji i sposobu użytkowania budynku. W przypadku przestrzeni publicznych znacznie trudniej jest określić program, a przyszli użytkownicy są niezdefiniowani, dlatego wybór koncepcji przez sąd konkursowy nie musi być zgodny z decyzją, jaką podjęłaby np. lokalna społeczność czy kluczowi interesariusze. Istnieją jednak sposoby na ograniczenie tego ryzyka, m.in:

- Przeprowadzenie konsultacji społecznych dotyczących oczekiwań wobec przestrzeni i dołączenie ich do materiałów konkursowych oraz ustalenie programu na tej podstawie;
- Przeprowadzenie konkursu w formule flamandzkiej (wyjaśnionej na kolejnej stronie);
- Ewentualnie dodanie do istotnych warunków umowy, która zostanie podpisana ze zwycięskim zespołem, konieczności przeprowadzenia (lub uczestnictwa) konsultacji społecznych i uwzględnienia uzyskanych uwag w projekcie.

Należy pamiętać, że w przypadku niekorzystnych dla uczestników założeń konkursowych, np. związanych z prawami autorskimi, SARP (Stowarzyszenie Architektów Polskich) lub Izba Architektów może wystosować ostrzeżenie przed udziałem w konkursie.

Ryc. 29. Plansza ze zwycięską koncepcją konkursową (bulwary nad rzeką Słupią w Słupsku)

Ryc. 30. Realizacja zwycięskiej pracy (bulwary nad rzeką Słupią w Słupsku)

Konkurs architektoniczny w formule flamandzkiej

Formuła flamandzka (nazywana czasem „open call”) to procedura konkursowa, zgodnie z którą Zamawiający najpierw ustala swoje cele inwestycyjne, a potem na podstawie zgłoszeń, obejmujących np. opis planowanego podejścia do projektu, wybiera wykonawcę, który najlepiej rozumie jego oczekiwania. Tryb ten różni się od tradycyjnego m.in. brakiem anonimowości uczestników, co czasem budzi wątpliwości. W Polsce konkursy w trybie flamandzkim są organizowane jako dwuetapowe, a zgłoszenia rozkodowuje się między pierwszym a drugim etapem. Dzięki możliwości współpracy z projektantami na etapie konkursu zamawiający ma większy wpływ na projekt niż w przypadku tradycyjnego, anonimowego trybu, a w cały proces można włączyć konsultacje społeczne lub inny sposób opiniowania projektu przez przyszłych użytkowników, co jest niemożliwe w zwykłych konkursach. Nie przypadkiem formuła flamandzka była dotąd stosowana w Polsce, w tym po raz pierwszy, w inwestycjach związanych z przestrzeniami publicznymi, m.in. w Warszawie w konkursie na zagospodarowanie placu Defilad czy w konkursie inwestorskim na koncepcję Wilanów Parku.

Więcej informacji nt. tej procedury można znaleźć m.in. w numerze 09/2021 miesięcznika architektonicznego „Architektura & Biznes”, dostępnego bezpłatnie pod adresem: <https://www.architekturaibiznes.pl/bezplatne-e-wydanie>.

Ryc. 31. Rynek Łazarzki w Poznaniu - koncepcja konkursowa
źródło: poznan.pl

Wytyczne dotyczące użytkowania

Aspekty gospodarcze

Chociaż trwałe i niezawodne rozwiązania zwykle są bardziej kosztowne od standardowych, nie zawsze wyższy koszt realizacji przekłada się na niższe koszty eksploatacji. Są one związane z utrzymaniem (sprzątanie, odśnieżanie, pielęgnacja zieleni itp.), bieżącą konserwacją i remontami (nawierzchni, małej architektury itp.) czy kosztami mediów (m.in. na oświetlenie). Dlatego w pierwszej kolejności, na etapie przedprojektowym i projektowym, należy ustalić, jaki zakres urządzenia przestrzeni to absolutne minimum, dzięki któremu przestrzeń będzie mogła pełnić wyznaczoną rolę, a co stanowi wyłącznie jej uatrakcyjnienie, wpływając np. na jej oryginalność, ale stanowi dodatkowy wydatek, który mógłby zostać wykorzystany np. na lepsze nawierzchnie.

Ryc. 32. Łąka kwietna - tańsza w utrzymaniu niż trawnik

W wyborach rozwiązań warto kierować się zasadą analogiczną do urządzania wnętrz: najważniejsza jest „baza”, czyli solidne materiały wykończeniowe i te elementy, które mają przetrwać długo w dobrym stanie, a ich wymiana jest droga i kłopotliwa. W przestrzeniach publicznych oznacza to największą inwestycję w nawierzchnie i elementy infrastrukturalne (mosty, kładki), podczas gdy umeblowanie, takie jak ławki czy śmietniki, należy dopasować do dostępnego budżetu i planowanej częstotliwości konserwacji lub wymiany.

Najbardziej wartościowe materiały to np. kamień, który jest trwały, łatwy w utrzymaniu, ma niski ślad węglowy (związany wyłącznie z wydobyciem, transportem i obróbką, ale nie samą produkcją), a jego uzupełnienie lub wymiana jest możliwa w dowolnym momencie (można dosztukować brakujące elementy w każdym kształcie i wielkości). Nie pasuje jednak do wszystkich rodzajów i lokalizacji przestrzeni i jest kosztowny.

Ważne jest także integrowanie celów. Na przykład z dużymi kosztami utrzymania wiąże się zielenie, jeśli wymaga częstego koszenia i pielęgnacji. Dlatego wiele samorządów decyduje się na łąki kwietne albo zielenie okrywową zamiast trawników. Wybór ten nie tylko pozwala na zmniejszenie kosztów, ale także poprawia bioróżnorodność. Warto także unikać zieleni, zwłaszcza drzew w donicach, które szybko umierają i nadają się ewentualnie do prototypowania. Rośliny, zwłaszcza kwiaty, wymagające cyklicznej wymiany lub kosztowne w utrzymaniu rozwiązania, takie jak kwiaty zawieszane na ulicznych latarniach, powinny być stosowane wyłącznie w najbardziej reprezentacyjnych przestrzeniach.

Wygoda

Wiele zasad związanych z wygodą użytkowania przestrzeni pokrywa się z założeniami projektowania uniwersalnego - jeśli przestrzeń jest wygodna dla osób ze szczególnymi potrzebami, będzie komfortowa dla wszystkich. Przestrzeń wyposażona w gładkie, płaskie i antypoślizgowe nawierzchnie, pochylnie, ławki z oparciami i podłokietnikami, bez zimnych siedzisk, ze źródłem ulicznym z wodą pitną i dostępem do toalety oraz możliwością schowania się przed nadmiernym słońcem lub deszczem spełnia podstawowe wymagania odnośnie wygody.

W przestrzeniach historycznych projektanci często stają przed dylematem, czy ważniejsza jest funkcjonalność, czy wierność przeszłości. Dotyczy to także zagadnień dotyczących dostępności - kocie łby czy łamana kostka kamienna nie spełniają wymagań osób ze szczególnymi potrzebami. W takich przypadkach warto sprawdzić, czy możliwe byłoby wkomponowanie tzw. „szpilkostrad”, czyli pasów gładkiego wykończenia, służącego nie tylko do pokonania odległości w szpilkach, ale także rowerem czy wózkiem inwalidzkim.

Komfort dotyczy także korzystania z różnych środków transportu, zwłaszcza zrównoważonego. W przestrzeniach publicznych należy zawsze zapewniać stojaki na rowery, które pozwalają na bezpieczne przypięcie pojazdu, umieszczone blisko wejść i przystanków. W takich przestrzeniach jak np. węzły integracyjne warto, aby były zadaszone.

Funkcjonalność

W ustalaniu założeń dla przestrzeni publicznych kluczowe jest ustalanie ich programu funkcjonalnego z myślą o różnych grupach użytkowników, w tym w szczególności:

- **Seniorach** - z uwagi na zmiany demograficzne, ale także szczególne potrzeby tej grupy, wynikające m.in. z ograniczonej mobilności i widzenia;
- **Starszych dzieciach i nastolatkach** - dla których brakuje infrastruktury spędzania wolnego czasu (potrzeby małych dzieci zwykle spełnione są na osiedlowych placach zabaw, których realizacja przy nowej zabudowie mieszkaniowej jest wymagana prawem),
- **Kobietach** - z uwagi na inne schematy przemieszczania się (rzadziej autem, w bardziej skomplikowanych trasach i z większą liczbą przystanków) oraz większe potrzeby w zakresie poczucia bezpieczeństwa,
- **Właścicielach psów** - są regularnymi użytkownikami przestrzeni publicznych, w tym terenów zieleni, zarówno położonych blisko miejsca zamieszkania, jak i bardziej peryferyjnych.

Ważna jest intuicyjność poruszania się w przestrzeni - wskazanie, które trasy są główne, a które drugorzędne, ustalenie punktów charakterystycznych, a w przypadkach dużych przestrzeni, np. parków - zapewnienie map. Im więcej użytkowników jednocześnie, jak np. w węzłach przesiadkowych, tym bardziej czytelne powinny być powiązania funkcjonalne.

Wykorzystanie infrastruktury

Sukces wielu przestrzeni publicznych wynika m.in. z ich wielofunkcyjności i elastyczności. Możliwość swobodnego, dowolnego sposobu korzystania z placu czy parku przyciąga użytkowników i pozwala im pozostać dłużej w danym miejscu. Dotyczy to m.in. placów zabaw, gdzie zbyt „wyspecjalizowane”, gotowe zabawki przegrywają z prostymi elementami, rozwijającymi wyobraźnię (kłody drewna, kamienie, woda).

W przypadku przestrzeni, gdzie funkcjonalność jest priorytetowa i ściśle związana z odbywającymi się tam aktywnościami (węzły integracyjne, targowiska czy strefy obsługi odwiedzających), należy jednak pamiętać o wprowadzeniu takiego zagospodarowania, które będzie atrakcyjne dla potencjalnych użytkowników poza dniami targowymi czy szczytem turystycznym. W innym wypadku miejsca te pustoszeją, a infrastruktura wykorzystana jest nieefektywnie.

Rekomendacje dla poszczególnych typów przestrzeni publicznych

W przestrzeniach typowo rekreacyjnych, m.in. **parkach** i **przestrzeniach nadwodnych**, należy zapewniać wygodne, dostępne ścieżki piesze oraz miejsca do siedzenia.

Wytyczne dla **węzłów integracyjnych** wiążą się z efektywnym zaplanowaniem przesiadek i komfortowym, odpornym na warunki atmosferyczne miejscem oczekiwania.

W przypadku przestrzeni pełniących jedną dominującą funkcję, lecz wyłącznie czasowo, czyli np. operujących tylko kilka dni w tygodniu **targowisk**, a także miejsc działających sezonowo (np. takich **przestrzeni nadwodnych** jak mariny), warto pomyśleć o rozszerzeniu oferty, aby przyciągała użytkowników również poza czasem funkcjonowania tych miejsc.

Im bardziej intensywnie użytkowana przestrzeń, tym trwalsze powinny być zastosowane w niej materiały i tym łatwiejsza powinna być w utrzymaniu - dotyczy to m.in. **placów i ulic miejskich** oraz **węzłów integracyjnych**.

Wytyczne dotyczące dostępności i bezpieczeństwa

Dostępność

Zapewnienie dostępności dla użytkowników służy poprawie warunków życia i funkcjonowania osób ze szczególnymi potrzebami.

W praktyce oznacza to szereg działań związanych z usuwaniem barier i ograniczeń w przemieszczaniu się i dostępie do obiektów i przestrzeni publicznych.

Obowiązek zapewnienia dostępności wynika z obowiązujących przepisów prawa, które biorą się z realizacji zapisów konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami oraz Ustawy o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, a także wytycznymi zawartymi w warunkach technicznych.

W kontekście przestrzeni publicznych mówi się o dostępności architektonicznej (związanej z zapewnieniem dostępu do obiektu) i dostępności informacyjno-komunikacyjnej (związanej z dostępem do informacji). Gminy są zobowiązane do zapewnienia dostępności obiektów i przestrzeni, którymi zarządzają.

Zagadnienia dotyczące dostępności mogą być ujęte w standardach dostępności, omówionych we wcześniejszej części opracowania. Związek między posiadaniem tego typu regulacji przez gminy a dostępnością analizowanych przestrzeni jest wyraźny.

Chociaż dzięki nowym przepisom oraz licznym poradnikom i szkoleniom zwiększa się świadomość potrzeb osób z niepełnosprawnością, dotyczy to przede wszystkim ograniczeń fizycznych. Potrzeby np. osób ze spektrum autyzmu i niepełnosprawnością sprzężoną są zdecydowanie słabiej rozpoznane i spełnione, co nie oznacza, że są mniej ważne.

Projektowanie uniwersalne

Przy projektowaniu przestrzeni należy uwzględnić potrzeby osób, które z różnych przyczyn, takich jak m.in. stan zdrowia, mogą mieć problemy z pokonywaniem różnych barier. Sposób projektowania z uwzględnieniem ich potrzeb nazywa się uniwersalnym. Oznacza to, że zastosowane rozwiązania będą odpowiednie dla wszystkich - zarówno osób w pełni sprawnych, jak i tych, którzy na stałe lub tymczasowo (np. podróżując z ciężkim bagażem) spotykają się z trudnościami.

Główne zasady projektowania uniwersalnego obejmują: zapewnienie równego dostępu, elastyczność użytkowania, intuicyjność i prostotę, czytelność informacji, tolerancję na błędy użytkowników, minimalizowanie wysiłku fizycznego i uwzględnienie wymaganych rozmiarów i przestrzeni, zapewniających dostępność i użytkowanie.

W odniesieniu do przestrzeni zastosowanie zasad dostępności oznacza likwidację barier (np. schodów) lub wyznaczenie czytelnych i dostępnych dróg alternatywnych. Oznakowania dróg dostępu powinny być realizowane tak, aby zapewnić możliwość dojścia i nawigacji dla osób z różnymi stopniami niepełnosprawności (wzrokowej, ruchowej). Konieczne jest zastosowanie materiałów minimalizujących wysiłki związany z przemieszczaniem się (np. ryzyko poślizgu) lub kontuzji (np. unikanie fazowania). W przypadku konieczności pokonywania poziomów (np. przy węzłach przesiadkowych) konieczne jest uwzględnienie podnośników. Chociaż wszystkie miejsca publiczne powinny być dostępne dla osób ze szczególnymi potrzebami, zdarza się, że np. topografia terenu albo inne uwarunkowania nie pozwalają na dostęp zgodny z zasadami projektowania uniwersalnego. Wówczas kluczowe są czytelne oznaczenia (jak na ryc. 34).

Ryc. 33. Niewłaściwe rozwiązanie - schody terenowe i pochylnia bez poręczy (bulwar w Malborku)

Ryc. 34. Informacja o trasie dostępnej dla osób z ograniczoną mobilnością (Plac Grunwaldzki w Gdyni)

Rozwiązania dotykowe

Obecnie większość projektantów posiada odpowiednie doświadczenie w rozwiązywaniu zagadnień związanych z dostępnością dla osób z ograniczoną mobilnością. Warunki techniczne dość szczegółowo definiują te kwestie. Trudniejsze wydaje się - co potwierdza sposób, w jaki zaprojektowane są przestrzenie publiczne - projektowanie m.in. dla osób niewidomych lub niedowidzących.

Szczegółowe wytyczne zamieszczone są w licznych poradnikach i standardach dostępności, a do najważniejszych zasad należą:

- Zapewnienie czytelnych ciągów pieszych dla osób niedowidzących (bez kontrastów kolorystycznych i materiałowych);
- Odpowiedni kontrast oznaczający m.in. przeszkody lub zmianę poziomu (np. na schodach i pochylniach);
- Oznaczenia dotykowe ułatwiające orientację w przestrzeni, m.in. oznaczenia posadzkowe, które można wyczuć laską;
- Informacje dotykowe zapisane alfabetem Braille'a oraz schematy przestrzeni.

Ryc. 35. Zapewnienie gładkiego chodnika obok kontrastowej grafiki nawierzchni (bulwary w Słupsku)

Ryc. 36. Informacja zapisana alfabetem Braille'a i schemat dotykowy (podwórka w Gdyni)

Ryc. 37. Makieta dotykowa założenia (zespół parkowy w Pelplinie)

Ryc. 38. Makieta dotykowa założenia (zespół parkowy w Pelplinie)

Toalety publiczne

Ważną, ale rzadko rozwiązana kwestią, jest zapewnienie toalet w sąsiedztwie przestrzeni publicznych. Idealnie, gdyby spełniały wymagania dostępności osób poruszających się na wózkach inwalidzkich, ale ważna jest także odpowiedź na potrzeby osób, które zmuszone są do częstego korzystania z toalet, m.in. seniorów, ciężarnych, dzieci czy osób ze schorzeniami układu moczowego lub pokarmowego.

Gminy nierzadko unikają inwestycji w toalety publiczne z uwagi na ich koszt realizacji i utrzymania oraz ryzyko wandalizmu, dlatego w audytowanych przestrzeniach, gdzie ta infrastruktura była niezbędna, zwykle stawiane są przenośne kabiny typu toi-toi. Jest to jednak rozwiązanie substandardowe i należy raczej poszukiwać możliwości np. korzystania z toalet w budynkach użyteczności publicznej. Można także zastosować takie rozwiązanie, jak w Łodzi, gdzie miasto podpisuje umowę z właścicielami prywatnych lokali gastronomicznych na udostępnienie toalet wszystkim chętnym, opłacając ustalony abonament.

Ryc. 39. Toaleta przenośna typu toi toi (przystań w Lęborku)

Ryc. 40. Budynek z toaletami (Park 1000-lecia w Chojnicach)

Zdroje z wodą pitną

W intensywnie uczęszczanych miejscach, zwłaszcza w centrach miast oraz w popularnych w sezonie miejscach (promenadach, parkach itp.) warto umieścić źródło z wodą pitną, dostępną za darmo dla wszystkich. Rekomendowane jest zastosowanie modeli, które umożliwiają także napojenie zwierząt. Rozwiązanie to nie tylko poprawia komfort użytkowania przestrzeni, szczególnie podczas upałów, ale pozwala także zmniejszyć ilość śmieci (butelek po napojach).

Ryc. 41. Źródło uliczne z wodą pitną (Ustka, ul. Czerwonych Kosynierów)

Dostępność komunikacyjna

O sukcesie przestrzeni publicznych świadczy łatwość dostępu. Może być ona zapewniana różnymi środkami komunikacji. Optymalnym rozwiązaniem jest lokalizacja przystanków komunikacji publicznej i przemyślenie połączeń transportem tak, aby włączyć ważne przestrzenie w trasy autobusów lub tramwajów. Przy obsłudze przestrzeni publicznych, ogólnodostępnych, konieczne może być spriorytetyzowanie obsługi taborem niskopodłogowym, a infrastruktura przystankowa wraz z dojazdami powinna pozwalać na sprawny dostęp osób o szczególnych potrzebach ruchowych.

Dostęp pieszy i rowerowy jest ważny w każdym przypadku, jednak ma szczególne znaczenie dla przestrzeni sąsiedzkich bądź lokalizowanych w ścisłym centrum miast, gdzie ruch aut jest ograniczony. Przy projektowaniu parkingów należy także zapewnić miejsca postojowe dla rowerów.

Parkowanie dla aut powinno być zapewnione w miejscach, które ściągają znaczne grupy użytkowników spoza miejscowości. Są to najczęściej duże generatory ruchu - parki o zasięgu ponadlokalnym, atrakcje turystyczne czy duże targowiska. Dla nich warto zapewnić miejsca postojowe. Konieczne jest wyznaczenie miejsc postojowych dla osób z kartą parkingową. W przypadku atrakcji turystycznych bądź większych parków kluczowe są miejsca 'kiss and ride' dla autobusów (turyści wysadzani są z autobusów jak najbliżej atrakcji i następnie pojazd odjeżdża na docelowy parking).

W przypadku przestrzeni stanowiących atrakcje turystyczne, zwłaszcza, gdy są dość peryferyjnie położone, z utrudnionym dojazdem transportem publicznym, problemem staje się duża liczba aut, którymi na miejsce docierają odwiedzający. Generuje to duże zapotrzebowanie na parkingi.

Dostępność dla użytkowników

Ważnym aspektem dostępności jest powiązanie budynków i przestrzeni publicznych z ich otoczeniem. Szczególnie skwery, parki sąsiedzkie i place zabaw, które obsługują większe obszary powinny być wyposażone w dobre połączenia piesze i rowerowe. Istotne jest zapewnienie takich możliwości jak bezkolizyjny dojazd rowerem czy równy chodnik z rozmieszczeniem ławek na trasie. Zapewnienie bezpiecznych dróg dotarcia do skwerów i placów zabaw, m.in. poprzez odpowiednie oświetlenie czy też unikanie kolizji z dużymi trasami samochodowymi, zwiększa szansę na to, że najmłodszy użytkownicy pokonają tę drogę samodzielnie. W planowaniu tras będzie pomagało dobre rozpoznanie skąd biorą się główni użytkownicy i jak planują swoją trasę dotarcia do danej przestrzeni. Przy projektowaniu dojścia należy oczywiście zapewnić możliwość dotarcia osób ze szczególnymi potrzebami. Oprócz pozbawionego barier chodnika, ważna jest możliwość odpoczynku po drodze i oznaczenia punktów kolizji, np. przejść dla pieszych.

Równie istotna jest możliwość nawigacji w drodze do przestrzeni publicznej jak i na wejściu do niej. W zależności od charakteru przestrzeni oznaczenia powinny pomóc uzyskać orientację w samym miejscu, jak i dodatkowe informacje o możliwości dotarcia do niego. Spójność, czytelność i dostępność powinny być stosowane w każdej przestrzeni, należy zatem unikać przeładowania informacji i skoordynować przekaz. W przestrzeniach turystycznych warto dążyć do spójności oznaczeń na całym szlaku bądź w powiązaniu z główną atrakcją, do której prowadzi przestrzeń. Należy także pamiętać o wymogach dostępności informacyjno-komunikacyjnej, tzn. brać pod uwagę komunikację dla osób z problemami z odczytywaniem informacji wizualnej, dźwiękowej lub przestrzennej. Szczegółowe rozwiązania warto poddawać konsultacji z organizacjami certyfikującymi projekty pod tym kątem.

Ryc. 42. Stylizowana ławka z oparciem i podłokietnikami (zespół parkowy w Pelplinie)

Ryc. 43. Nowoczesna ławka z oparciem i podłokietnikami, lecz z zimnym siedziskiem (Plac Grunwaldzki w Gdyni)

Bezpieczeństwo

Bezpieczeństwo osobiste

Przestrzenie publiczne mogą być projektowane w zgodzie z metodyką, która pozwala na zwiększenie poczucia bezpieczeństwa, jak i zmniejszenie ryzyka występowania wykroczeń i przestępstw (tzw. sekurytyzacji). Rozwiązania opierają się o zapewnienie odczucia opieki nad miejscem i posiadania przez niego właściciela. W praktyce oznacza to zapewnienie optymalnego poziomu utrzymania i szybkie usuwanie usterek, graffiti i zniszczeń. Może to także oznaczać zapewnienie częstych patroli straży miejskiej i szybkie interwencje w przypadku drobnych wykroczeń (np. picia alkoholu w miejscu publicznym, wandalizmu). Czasem może to oznaczać powierzenie części przestrzeni najemcy, który będzie wspierał utrzymanie porządku. Przestrzenie, które sprawiają wrażenie, że na ich terenie nie dba się o zapewnienie ładu i porządku, a ich właściciele ich nie nadzorują, szybko zachęcają do wandalizmu i innych zachowań antyspołecznych.

Poczucie bezpieczeństwa buduje też zapewnienie możliwości obserwacji dla głównych przejść i przestrzeni. Dlatego też zapewnienie oświetlenia, monitoringu i ograniczenie miejsc pozbawionych wglądu jest zalecane, aby w razie czego ułatwić możliwość interwencji. Coraz częściej w miejscach publicznych pojawiają się punkty pozwalające szybko wezwać pomoc. Przy projektowaniu warto skonsultować wstępny projekt zarówno ze służbami policji i straży miejskiej, jak i użytkownikami, którzy mogą czuć się bardziej narażeni na niebezpieczeństwo (np. kobietami, seniorami). Przykładem narzędziownika dla tego projektowania jest HerCity agencji ONZ UN-Habitat.

Podstawowym gwarantem bezpieczeństwa jest przede wszystkim obecność innych ludzi i zachęcenie ich do reagowania na podejrzone lub antyspołeczne zachowania użytkowników przestrzeni. Budowanie partnerstwa zaczyna się od zaangażowania osób w projektowanie miejsca. Na etapie użytkowania kluczowe jest budowanie partnerstw z użytkownikami i sąsiadami przestrzeni (np. wspólnotami, organizacjami społecznymi, restauratorami) i stała współpraca ze służbami bezpieczeństwa.

Bezpieczeństwo ruchu kołowego

Podstawowym czynnikiem wpływającym na bezpieczeństwo pieszych i rowerzystów jest prędkość ruchu. Przy zmniejszeniu dopuszczalnej prędkości ruchu do 30 km/h znacznie zmniejsza się ryzyko niebezpiecznych wypadków z udziałem pieszych. Przy zmniejszeniu prędkości możliwe jest prowadzenie wspólnie ruchu rowerów i aut.

Elementami, które spowalniają ruch jest wprowadzenie ruchu współdzielonego (np. pieszo-jezdnym), zmiany w geometrii jazdy (zakrzywienie toru jazdy, stosowanie szykan), projektowanie otoczenia ulicy, tak aby zwiększyć uważność kierowców (np. wprowadzenie zieleni, usług w parterach). W Polsce ruch współdzielony zwykle jest regulowany poprzez wprowadzenie strefy zamieszkania, z ograniczeniem prędkości do 20 km/h, z pierwszeństwem dla pieszych i parkowaniem wyłącznie w miejscach wyznaczonych.

Ryc. 44. Kamera monitoringu (stacja PKM w Rębiechowie)

Ryc. 45. Oddzielenie chodnika od ulicy elementami małej architektury (ul. Długa w Słupsku)

Rekomendacje dla poszczególnych typów przestrzeni

Dostępność i bezpieczeństwo to kryteria uniwersalne, wymagane **dla każdego typu przestrzeni**. W niektórych miejscach mają jednak większe znaczenie, np. w **węzłach transportowych**, gdzie kwestia bezpieczeństwa jest kluczowa m.in. z uwagi na dużą liczbę anonimowych użytkowników i wysokie ryzyko wandalizmu. Z kolei **miejskie place i ulice** wymagają wdrażania rozwiązań w zakresie bezpieczeństwa pieszych i rowerzystów.

O bezpieczeństwie i przeciwdziałaniu wandaliznowi należy także myśleć w miejscach, które poza czasem głównego funkcjonowania są opustoszałe (m.in. **targowiska**) oraz w przestrzeniach położonych peryferyjnie np. niektóre **przestrzenie nadwodne** lub **parki miejskie**.

Ryc. 46. Niewygodna nawierzchnia (strefa recepcyjna Zamku w Malborku)

Wytyczne dotyczące ładu przestrzennego i estetyki

Kontekst historyczny i kulturowy miejsca

Spójność, umiar i wpisywanie się w kontekst miejsca to uniwersalne zasady kształtowania ładu przestrzennego. Mają szczególne znaczenie w miejscach o szczególnych wartościach kulturowych oraz przyrodniczych. Ważne jest bazowanie na zastanym kontekście i podkreślanie zachowanych elementów. Zwykle przynosi to lepsze efekty niż całkowita wymiana zagospodarowania. Gdy przestrzeń publiczna stanowi przedpole lub tło dla ważnego elementu dziedzictwa, nie powinna stanowić dla niego konkurencji.

Kontekst historyczny i kulturowy nie musi stanowić ograniczenia dla twórczej wolności projektantów, ale inspirację. Zachowaniu i podkreśleniu mogą podlegać m.in. zachowane oryginalne rysunki nawierzchni, podziały przestrzeni na działki, układ komunikacyjny, rozwiązania materiałowe czy zieleni (szpalery drzew czy dawne łąki i pastwiska). Warto wykorzystać także zagospodarowanie przestrzeni publicznych do wyeksponowania ważnych budynków (zapewniając przedpole widokowe czy osie widokowe).

Kształtowanie krajobrazu

Czytelną i spójną kompozycję przestrzeni tworzą osie i ciągi widokowe, charakterystyczne punkty i dominanty oraz powiązania z otoczeniem. Ważne jest ustalenie wynikającej z kontekstu skali: zieleni, ścieżek itp. Nadmierne uporządkowanie przestrzeni, zwłaszcza, gdy jest pokryta zielenią, nie zawsze jest konieczne. Naturalny charakter, bazujący na istniejącym układzie i lokalnych gatunkach, świadczy o autentyczności miejsca i jest zgodny z jego środowiskowymi walorami.

Ryc. 47. Wyeksponowana infrastruktura techniczna (węzeł w Kartuzach)

Ryc. 48. Mało udana próba rekonstrukcji zarysu historycznych pozostałości pylonu mostu kolejowego (bulwar w Malborku)

Ryc. 49. Gatunki obce w wiejskim krajobrazie (centrum wsi Cedry Wielkie)

Estetyka

Zasada „mniej znaczy więcej” zwykle dobrze sprawdza się w kształtowaniu przestrzeni publicznych. Spójność i umiar dotyczy zarówno liczby wprowadzanych w daną przestrzeń elementów, jak i materiałów oraz kolorystyki. Rekomendowane jest unikanie rozwiązań schematycznych i sztamkowych, a także mody na pewne materiały czy wzory - ponadczasowość sprawdza się dużo lepiej, zwłaszcza przy uwzględnieniu, że cykl życia realizacji to zwykle kilka dekad. Podobnie należy unikać nadmiernej monumentalności czy wielkomiejskiego charakteru nadawanego przestrzeniom w małych miejscowościach. Z kolei w przestrzeniach typowo rekreacyjnych ważne, aby stosować elementy małej architektury o estetyce parkowej, np. latarnie parkowe, nie drogowe. Takie elementy najczęściej zaburzają estetykę.

Każdy materiał podlega degradacji, dlatego warto pamiętać o doborze takich rozwiązań, które będą starzały się szlachetnie lub w podobnym tempie. Należy także zwrócić szczególną uwagę na wykończenie elementów stosowanych w strefie nadmorskiej, gdzie z uwagi na zawartość soli w powietrzu pewne wykończenia niszczą się szybciej (dotyczy to także stali nierdzewnej, zwłaszcza w matowych wykończeniach).

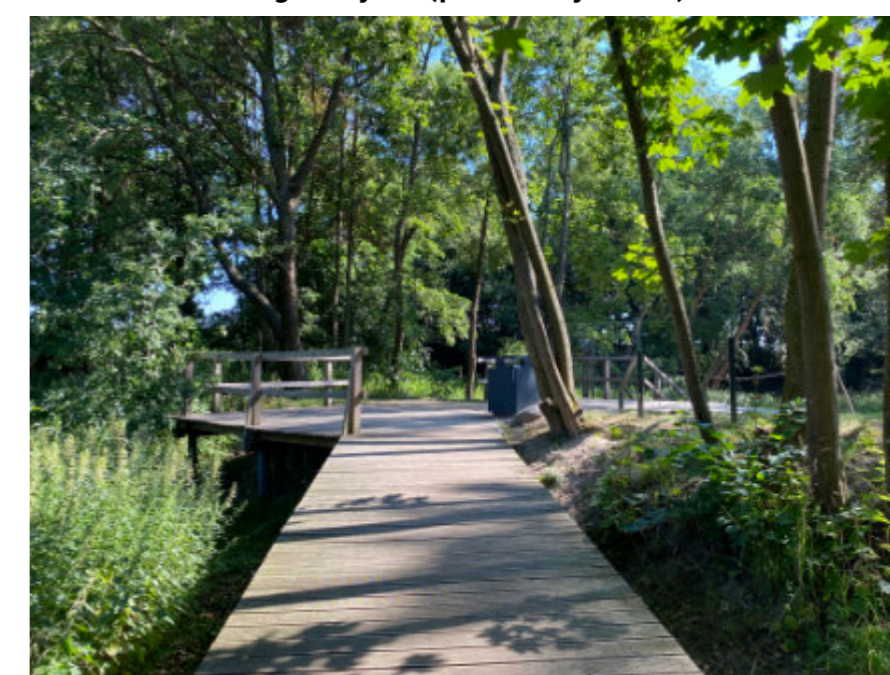
Ryc. 50. Zbyt duża liczba materiałów nawierzchni (bulwar w Malborku)

Ryc. 51. Zbyt duża liczba materiałów nawierzchni (Ustka, ul. Czerwonych Kosynierów)

Ryc. 52. Zachowanie naturalnego krajobrazu z subtelnymi ingerencjami (park w Wojanowie)

Ryc. 53. Naturalne materiały i proste formy podkreślające piękno krajobrazu (park w Wojanowie)

Wytyczne dotyczące zrównoważonego rozwoju

Trwałość

Trwałość to jedno z podstawowych kryteriów wyboru materiałów oraz umebrowania. Starzenie się jest postrzegane w kategoriach estetycznych (opisanych w poprzednim rozdziale) i ekonomicznych (konieczność konserwacji i wymiany), ale nie można zapominać o znaczeniu środowiskowym tego procesu. Wymiana, czyli rozbiórka i montaż nowych elementów oznacza tworzenie i konieczność utylizacji lub recyklingu odpadów oraz energię i materiały spożytkowane na nowe zagospodarowanie. Im rzadziej odbywa się ten proces, tym lepiej.

W procesie projektowym często pojawiają się dylematy związane z trwałością materiałów, zwłaszcza nawierzchniowych. Z jednej strony zagospodarowanie przestrzeni wymaga utwardzenia części terenu pod ścieżki czy placówki, z drugiej oznacza to zwiększenie odsetka powierzchni nieprzepuszczalnych. Trafnym rozwiązaniem wydaje się wówczas zastosowanie materiałów półprzepuszczalnych, np. żwirowych lub mineralnych (typu hansegrand), ale są one dość nietrwałe, zwłaszcza przy nieprawidłowym wykonaniu. Ich zniszczenie wiąże z kosztami uzupełnień oraz obniżeniem dostępności z uwagi na nierówną powierzchnię. W takich przypadkach rekomendowane jest rozwiązanie analogiczne do zastosowanego w Parku Oruńskim (Ryc. 54): użycie nawierzchni w pełni utwardzonych w najbardziej uczęszczanych miejscach i półprzepuszczalnych jako ich uzupełnienia na mniej intensywnie użytkowanych ciągach.

Ryc. 54. Połączenie nawierzchni półprzepuszczalnej z blokami betonowymi (Park Oruński w Gdańsku)

Do natrwałszych materiałów należy kamień. Nie tylko ulega minimalnej degradacji, ale daje możliwość łatwego dorobienia brakujących, zniszczonych elementów. Inaczej niż w przypadku betonowych bloczków i kształtek, które po latach nie są już produkowane, a ich wytworzenie na zamówienie w małych ilościach jest nieopłacalne.

Zieleń a środowisko

Znaczenie zieleni w przestrzeni - do niedawna często niedoceniane - obecnie nie wzbudza wątpliwości. Bioróżnorodność, znaczenie retencyjne, oczyszczanie powietrza, pochłanianie dwutlenku węgla, poprawa lokalnego mikroklimatu czy zapobieganie tworzeniu miejskich wysp ciepła to tylko kilka z wielu ról, jakie zielenie pełni. Dlatego w zagospodarowywaniu przestrzeni publicznych należy nie tylko zakładać jej wprowadzenie, ale także zapewnić jak najlepsze warunki wegetacyjnych.

Ryc. 55. System nawadniania i napowietrzania bryły korzeniowej na Placu Pięciu Rogów w Warszawie

Odporność na zmiany klimatu

Największe miasta posiadają własne dokumenty strategiczne, określające działania wymagane w związku z koniecznością adaptacji do zmian klimatu. Pewne założenia i rozwiązania są jednak uniwersalne i należy wprowadzać je przy każdej możliwej okazji:

- Zapewnienie ochrony przed upałem i nadmiernym nasłonecznieniem - wprowadzanie elementów zacieniających, np. szpalerów zieleni;
- Zapobieganie powstawaniu wysp ciepła;

Ryc. 56. Element zacieniający (podwórka w Gdyni)

- Retencja wód opadowych (np. w postaci ogrodów deszczowych).

Szczególnie ważne jest integrowanie rozwiązań, zwłaszcza w ramach systemów tzw. błękitno-zielonej infrastruktury i wykorzystywanie pracy ekosystemów. Wprowadzanie zieleni może odbywać się w różny sposób - oprócz tradycyjnych nasadzeń drzew czy krzewów oraz zakładania łąk albo trawników,

Ryc. 57. Zieleni obrastająca wiatę śmietnikową (podwórka w Gdyni)

rekomendowana jest także zieleni pnąca, np. na niestetycznych elementach zagospodarowania czy zapewniająca cień (na pergolach lub trejażach). Należy także zawsze pamiętać, że pod względem ekologicznym najbardziej wartościowa jest zróżnicowana, wyrosnięta zieleni, a np. niewielkie, ozdobne drzewka, popularne m.in. w inwestycjach deweloperskich, nie są w stanie wykonać znaczącej „pracy ekosystemowej”.

Ryc. 58. Pojemnik do segregacji śmieci (węzeł przesiadkowy w Ustce)

Ślad węglowy

W powiedzeniu, że „najbardziej ekologiczne są te inwestycje, których nie zbudowano”, jest wiele prawdy. Energia wbudowana związana z produkcją, transportem i montażem materiałów budowlanych oraz wyposażenia to jedne z czynników decydujących o wpływie inwestycji na środowisko i emisję dwutlenku węgla. Dlatego w pierwszej kolejności należy ustalić, czy dana inwestycja jest naprawdę potrzebna i w jakiej skali można by zachować elementy jej istniejącego zagospodarowania. Podniesienie walorów estetycznych czy zwiększenie ilości zieleni można uzyskać rozbrukami i nowymi nasadzeniami, a nie musi się to wiązać od razu z wymianą wszystkich nawierzchni czy wyposażenia. Jest to zdecydowanie bardziej ekonomiczne i ekologiczne rozwiązanie.

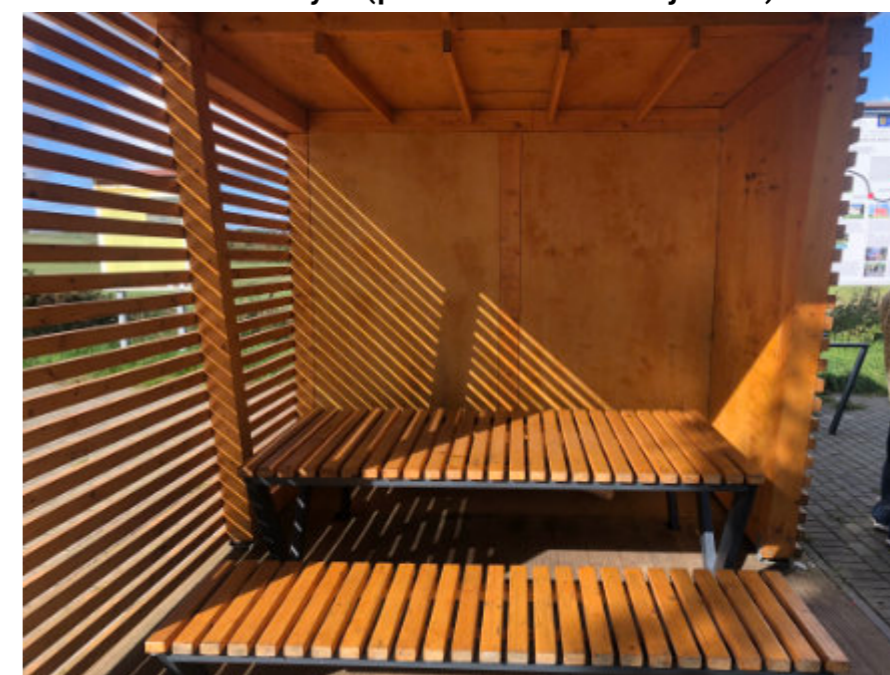
Wątpliwości w doborze materiałów pojawiają się często w związku z drewnem, które jest odnawialne, ale wymaga regularnej konserwacji i częstej wymiany. Jego trwałość zależy m.in. od gatunku - mimo, że egzotyczne są trwalsze, ich ślad węglowy jest wysoki z uwagi na odległość, na jaką się je transportuje. Rekomendowane są więc trwałe gatunki rodzime, ale koniecznie jako solidne elementy, zabezpieczone przed wpływem niekorzystnych czynników atmosferycznych, czyli np. termowane.

W żadnym z analizowanych w ramach audytu przypadków nie zostały zastosowane materiały rozbiórkowe, mimo że w wielu przypadkach przestrzenie nie były aranżowane na nowo, lecz modernizowane albo przebudowywane. Gminy posiadają składy materiałów rozbiórkowych, wykorzystywanych zwykle jako uzupełnienia w remontowanych nawierzchniach. Warto zaszpecyfikować wykorzystanie materiału rozbiórkowego, przy czym z uwagi na spełnienie warunków gwarancji wykorzystanie ich może być utrudnione. Najłatwiej wykorzystać w ten sposób materiał kamienny - jeśli nie jako główną nawierzchnię, to jako obrzeża, detale czy pasy dotykowe. Najważniejsza jest jednak przede wszystkim ocena, czy wymiana istniejących nawierzchni przełożenie. Względy estetyczne nie powinny być jedynym powodem wykonywania prac budowlanych i wymiany materiałów wykończeniowych.

W przypadku modernizacji przestrzeni publicznych zdarza się także, że część miejskiego umeblowania lub np. urządzenia placów zabaw jest jeszcze w na tyle dobrym stanie, że mogłyby posłużyć dłużej. Warto wówczas zapisać w OPZ lub PFU przeniesienie ich w inną lokalizację w mieście, wskazaną przez Zamawiającego (np. osiedla słabo wyposażone w podobną infrastrukturę).

Ryc. 59. Zabezpieczenie brzegu z materiałów naturalnych i odnawialnych (park 1000-lecia w Chojnicach)

Ryc. 60. Elementy drewniane - wiata i stół piknikowy (ścieżka Swarzewo-Krokowa)

Bioróżnorodność

Bioróżnorodność powinna być rozumiana nie tylko w kontekście stosowania zróżnicowanych gatunków roślin, ale także jako zapewnienie odpowiednich warunków dla lokalnej fauny. Coraz powszechniejsze tzw. „hotele dla owadów” zwracają uwagę na tę grupę zwierząt, ważne jest jednak także zachowanie i tworzenie habitatu dla płazów (zapewnienie wilgotnego środowiska), ptaków (krzewy i drzewa, budki lęgowe, dokarmianie zimą zdrową karmą) po małe gady i ssaki (jeże, jaszczurki itp.).

Ryc. 61. Tablica informacyjna nt. pszczoł ze zdjęciem tzw. „hotel dla owadów” (ścieżka edukacyjna w Skowarczu)

Ryc. 62. Tzw. „kaczkomat” ze zdrową karmą dla ptaków (Park Starowiejski w Rumi)

Ryc. 63. Karmik dla ptaków i „hotel dla owadów” (podwórka w Gdyni)

Rekomendacje dla poszczególnych typów przestrzeni

Trwałość materiałów należy dostosować do intensywności użytkowania - w **parkach**, na mniej uczęszczanych ścieżkach można użyć mniej trwałych rozwiązań, podczas gdy **plac i ulice miejskie** oraz węzły transportowe wymagają takich nawierzchni jak beton lub kamień. Materiały odnawialne, takie jak drewno, rekomendowane są m.in. w **parkach miejskich i wiejskich**, **przestrzeniach nadwodnych** oraz **targowiskach**.

W **węzłach komunikacyjnych** i na **targowiskach** ważne jest, aby implementować zieleni chociaż w ograniczonym zakresie, w formie zieleni w gruncie oraz aby ograniczać utwardzone nawierzchnie do minimum. Zarówno w tych miejscach, jak i **miejskich placach i ulicach**, należy wprowadzać rozwiązania zapewniające odporność na zmiany klimatu.

W **parkach** i innych terenach o dużej ilości zieleni kluczowe jest zapewnienie bioróżnorodności.

Wytyczne dotyczące integracji

Dobrze zaprojektowana przestrzeń publiczna jest miejscem, w którym przebywają ludzie. Atrakcyjna przestrzeń jest odwiedzana na co dzień, spontanicznie jak i celowo dla organizowanych w niej wydarzeń. Przestrzenie codzienne częściej stają się dobrym miejscem spotkań i integracji niż np. miejsca monofunkcyjne, jak np. przestrzenie związane wyłącznie z obsługą ruchu turystycznego.

Na popularność miejsca wpływa jego lokalizacja. Przestrzenie, które są miejscami przelotowymi mogą także być popularnym miejscem publicznym. Oznacza to miejsca, przez które prowadzą trasy uczęszczane przez mieszkańców. Efekt ten wywołuje sam fakt, że są one użytkowane przez wiele osób. Jednak ich sukces, jako miejsca spotkań, będzie zależał od stworzenia miejsca do przebywania na dłużej - siedzisk, ławek. Bardzo ważne jest zapewnienie miejsc dla pobytu o charakterze społecznym, nie wymagającym zapłaty.

Zapewnienie ławek, dostosowanych dla potrzeb osób w różnym wieku i o różnych możliwościach ruchowych, jest konieczne dla powodzenia zagospodarowania jako integrującej przestrzeni publicznej. Ławki należy rozmieszczać tak, aby można było dostawiać do nich wózki (dziecięcy lub inwalidzki).

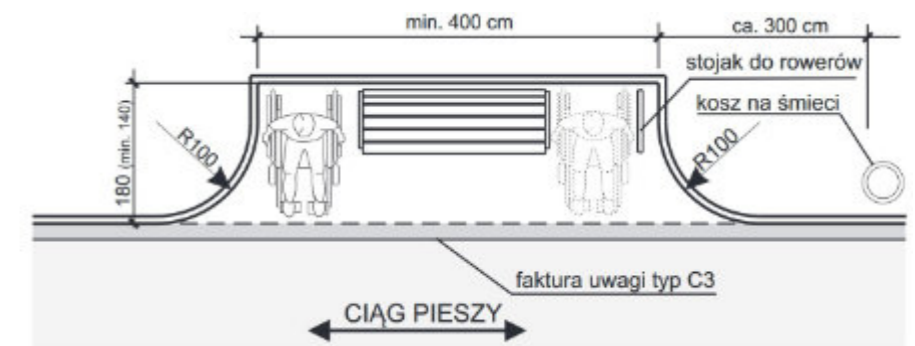
Ławki i siedziska warto orientować tak, aby można było obserwować innych bądź wchodzić z nimi w interakcje. Idealnie położone siedziska są także chronione przed nadmiernym słońcem i wiatrem, np. dzięki dopasowaniu ich lokalizacji do występowania zieleni wysokiej. Idealną sytuację stanowi możliwość wybrania przez użytkownika miejsca zacienionego lub nasłonecznionego w zależności od swoich potrzeb. W zasięgu wzroku powinien znajdować się śmietnik, ale nie w odległości mniejszej niż ok. 2 m od ławki, aby uniknąć nieprzyjemnych zapachów.

Miejsca do siedzenia nie muszą być zapewnione wyłącznie w postaci ławek. Rolę siedziska może spełnić murek, kamienie, fragment trawnika lub inne nieformalne miejsca, które Jan Gehl nazwał w „Przestrzeni między budynkami” drugorzędnymi miejscami do siedzenia. Przy projektowaniu należy więc uwzględnić także możliwość zajmowania ich przez użytkowników przestrzeni. Inną formą wyposażenia przestrzeni dla seniorów są tzw. „przysiadaki”.

W parkach funkcje integracyjne mogą pełnić przestrzenie piknikowe, miejsca gdzie mieszkańcy mogą przynieść własny prowiant, przygotować i zjeść wspólnie posiłek. Miejsca te należy wyposażyć w stoły, grille i miejsca na odpadki.

Ryc. 64. Nietypowe miejsca odpoczynku i integracji (ul. Hackiego w Gdyni)

Ryc. 65. Wytyczne dotyczące przestrzeni dla wózka przy ławce
źródło: Gdyńskie Standardy Dostępności

Ryc. 66. Miejsca do siedzenia sprzyjające integracji, z przestrzenią na wózek (ul. Hackiego w Gdyni)

Ryc. 67. Miejsce do urządzania ogniska
(Park 100-lecia w Malborku)

Ryc. 69. Nieprzyjemne sąsiedztwo niskich, otwartych śmietników
(bulwar w Malborku)

Ryc. 71. Stół piknikowy wśród zieleni
(zespół parkowy w Pelplinie)

Ryc. 68. Przestrzeń tranzytowa, sprzyjająca spontanicznym spotkaniom
(Plac Przyjaciół Sopotu w Sopocie)

Ryc.70. Obudowa drzewa jako nieformalne siedzisko
(ul. Hackiego w Gdyni)

Ryc. 72. „Grzęda” dla młodzieży
(podwórka w Gdyni)

Różnorodność użytkowników

Przestrzeń ma służyć wszystkim - mieszkańcom i przyjezdnym, w tym turystom. Zastosowanie zasad dostępności przy doborze wyposażenia przestrzeni pomaga w kształtowaniu przestrzeni międzypokoleniowych zgodnie z ideą 8-80, czyli jako wygodnej, bezpiecznej i atrakcyjnej zarówno dla ośmio-, jak i osiemdziesięciolatków. Kluczowe jest takie ustalenie programu danego miejsca, aby nikogo nie wykluczało i aby każdy znalazł tam dla siebie przestrzeń.

Ryc. 73. Urządzenia do kalisteniki, popularne wśród młodzieży (ul. Gościnną w Gdańsku)

Intensywność użytkowania

Ważnym aspektem użytkowania przestrzeni jest całodobowość i całoroczność. Chociaż miejsca o pewnych konkretnych funkcjach działają tylko przez część dnia lub tygodnia i roku (zwykle w cieplejszych miesiącach), warto zastanowić się nad uzupełnieniem programu. Uwzględnienie wszystkich pór roku może oznaczać konieczność wprowadzania czasowych zmian lub animacji, np. ustawienie zimą choinki czy zaaranżowania ślizgawki. Całorocznie działa także funkcja gastronomiczna.

Ryc. 74. Przestrzeń wielofunkcyjna, intensywnie użytkowana (targowisko we Władysławowie)

Miejsce spotkań

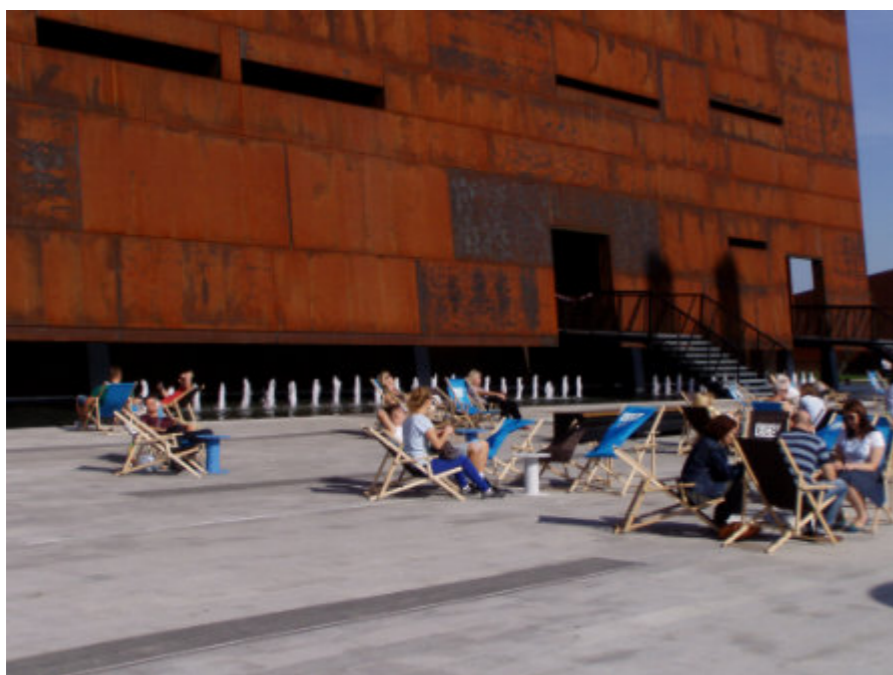
„Spotkania” w przestrzeni publicznej mogą mieć różny charakter - od spontanicznego wpadania na znajomych w bardzo uczęszczanych miejscach, przez mijanie się w punktach przesiadkowych po umówienie się w charakterystycznym miejscu, aby spędzić tam czas. Spotkaniom sprzyja odpowiednia infrastruktura - opisane wcześniej siedziska, stoły czy paleniska, ale mogą to także być polany piknikowe czy wygradzone wybiegi dla psów, gdzie regularnie spotykają się ich właściciele.

Ryc. 75. Wspólny stół - miejsce spotkań (bulwary w Słupsku)

Animowanie przestrzeni

Czasem nawet najlepiej zaprojektowana przestrzeń nie przyciąga użytkowników - potrzebne są inne zachęty, aby zaczęli z niej korzystać. W takich przypadkach skuteczna bywa animacja przez zarządzającego przestrzenią w formie wydarzeń rozrywkowych, sportowych czy kulturalnych. W tym celu można zapewnić specjalną infrastrukturę (scenę lub muszlę koncertową), lecz czasem wystarczy tak proste rozwiązanie, jak ustawienie leżaków w przyjemnie nasłonecznionym miejscu.

Ryc. 76. Leżaki w słońcu - prosty sposób na stworzenie miejsca odpoczynku i spotkań (ECS w Gdańsku w 2018 r.)

Można także wykorzystać mobilne punkty gastronomiczne lub handlowe, np. w okresie letnim lub przedświątecznym. Warto przewidzieć odpowiednią infrastrukturę techniczną (przede wszystkim możliwość podłączenia prądu).

Ryc. 77. Muszla koncertowa (Park Oruński w Gdańsku)

Rekomendacje dla poszczególnych typów przestrzeni

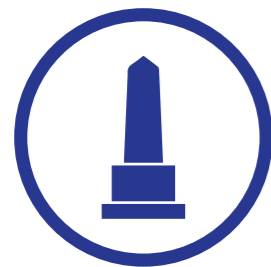
Ulice i place miejskie, jako przestrzeń pieszego tranzytu, stanowią miejsca spontanicznych i planowych spotkań i integracji. W tym celu potrzebują przede wszystkim miejsc do siedzenia - zarówno w postaci ławek, pozwalających zarówno na odpoczynek indywidualny lub w grupie, a także miejsca „drugorzędne”, nieformalne, do krótkiego „przysiadania”.

W **parkach** oraz **przestrzeniach nadwodnych** należy zakładać dużą liczbę użytkowników, zwłaszcza w ciepłych miesiącach, co oznacza konieczność zapewnienia dużej liczby ławek, siedzisk i innych miejsc integracji, odpoczynku oraz aktywności (m.in. sportowych).

Przestrzenie takie jak **węzły integracyjne** czy **targowiska**, o dominującej jednej funkcji, warto uzupełnić o funkcję dopełniającą, pozwalającą na efektywniejsze korzystanie ze zbudowanej infrastruktury, np. gastronomiczną.

2. Rekomendacje dla różnych typów przestrzeni

Rekomendacje dla poszczególnych typów przestrzeni

Place i ulice miejskie

Sposób postrzegania miejskich ulic i placów znacznie zmienił się w ostatnich latach m.in. w związku z coraz wyższą świadomością ekologiczną, trendami miejskiego stylu życia oraz pandemią, która przywróciła zewnętrznym przestrzeniom ich znaczenie. Dlatego objęte badaniem pomorskie przestrzenie, reprezentujące podejście sprzed kilku lub kilkunastu lat, nie do końca wpisują się w obecne oczekiwania, poza obszarami historycznymi, gdzie o kształcie przestrzeni decydują w dużej mierze zalecenia konserwatorskie.

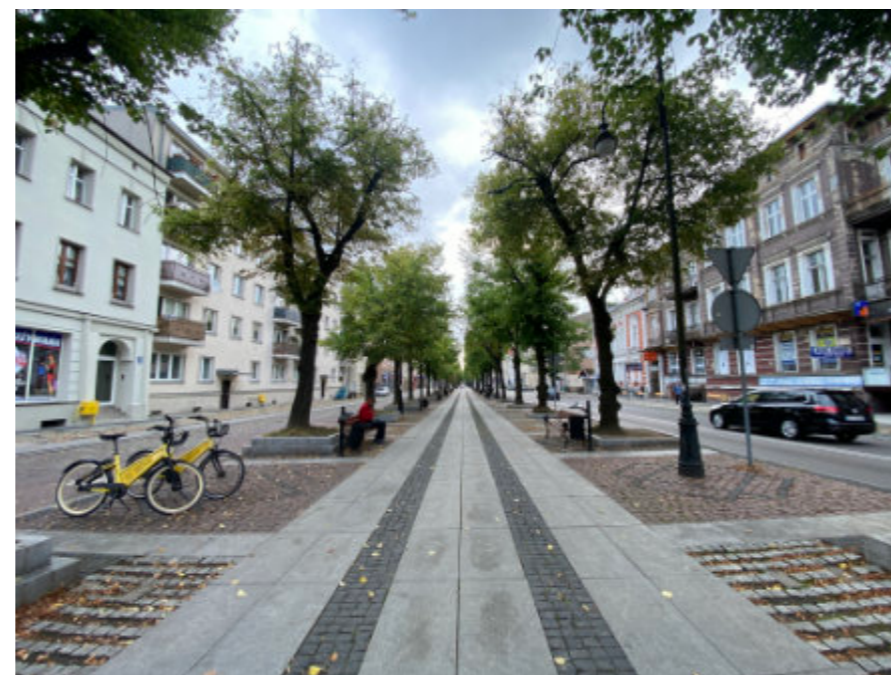
Przestrzenie miejskie powinny być przede wszystkim dostępne dla wszystkich użytkowników, bez względu na wiek, płeć czy szczególne potrzeby, bezpieczne, wielofunkcyjne oraz zielone. Chociaż zwłaszcza w przypadku ulic ich dominująca funkcja wiąże się z transportem, ważne jest znalezienie miejsca dla drzew, zapewniających cień podczas upałów, habitat dla ptaków oraz pochłaniających zanieczyszczenia i dwutlenek węgla. Epoka masowych wycinek skończyła się także na miejskich placach.

Nadmierne utwardzenia nazywane są „betonozą”, a przeciwdziałanie powstawaniu wysp ciepła oznacza wprowadzanie (lub przywracanie) zieleni w różnych formach.

Wyposażenie ulic i placów zawsze należy dostosować do ich funkcji i charakteru. Ponieważ będą służyć wielu różnym osobom, w przypadku ważniejszych miejsc rekomendowane jest przeprowadzenie konsultacji społecznych w celu rozpoznania oczekiwań i potrzeb przyszłych użytkowników.

Ryc. 78. Plac Przyjaciół Sopotu w Sopocie

Ryc. 79. Ul. Wojska Polskiego w Słupsku

Ryc. 80. Rejon Rynku w Kartuzach

Parki miejskie

Parki miejskie to tereny o szczególnym znaczeniu dla mieszkańców. Pozwalają na odpoczynek lub aktywną rekreację i zapewniają codzienny dostęp do zieleni oraz obcowania z naturą. Zostały docenione podczas pandemii, gdyż stanowiły jedną z najważniejszych przestrzeni spotkań i spędzania wolnego czasu na zewnątrz. Wiele założeń parkowych w miastach to układy historyczne, co stanowi ważne uwarunkowanie dla projektu i jego realizacji. W projektowaniu parków miejskich kluczowa jest ich wielofunkcyjność i program atrakcyjny dla osób w różnym wieku

i o różnych preferowanych aktywnościach. Muszą być bezpieczne, zwłaszcza, gdy przebiegają przez nie ważne piesze połączenia. Odpowiednie oświetlenie, dobra widoczność, a także sąsiedztwo funkcji realizowanych niemal cały czas (np. wybiegów dla psów) jest skuteczniejsze od miejskiego monitoringu. Dostępność ma szczególne znaczenie dla osób z niepełnosprawnościami, ale także dla dzieci i seniorów. Oprócz odpowiednich oznaczeń oraz braku barier ważne jest zapewnienie toalet i poidelek z wodą pitną. Będą z nich korzystać wszyscy użytkownicy, zgodnie z założeniami projektowania uniwersalnego.

Duże tereny zieleni powalają na zapewnienie bioróżnorodności. Projekty powinny w jak największym stopniu uwzględniać istniejący kontekst i zieleni - zastawy starodrzew, stawy czy polany to doskonała podstawa do projektu krajobrazu. Podobnie jak w przypadku innych miejskich przestrzeni, rekomendowane jest przeprowadzenie konsultacji z mieszkańcami, które pozwolą na wypracowanie atrakcyjnego dla wszystkich programu (lub ustalenie kompromisu w przypadku różnicy oczekiwań). W proces projektowy powinien być zaangażowany architekt krajobrazu.

Ryc. 81. Park w Rumi

Ryc. 82. Park Chirona w Gdańsku

Ryc. 83. Park 1000-lecia w Chojnicach

Przestrzenie publiczne na terenach wiejskich

Skala i charakter przestrzeni publicznych na terenach wiejskich powinny uwzględniać lokalny kontekst oraz materiały typowe dla miejsca i jego kameralności. Kompozycja zwykle może być swobodna, bez geometrycznego rygoru. Warto wykorzystać walory krajobrazowe, np. otwarcia widokowe na otaczające wieś tereny.

Jeśli konieczne jest etapowanie inwestycji, warto rozważyć stworzenie tzw. masterplanu, regulującego kolejne kroki. Ważne jest ustalenie programu z mieszkańcami - w mniejszych społeczno-

ściach bezpośredni kontakt i brak anonimowości pozwalają na łatwiejszą komunikację.

Materiały, w tym drewno i kamień, należy stosować w bardziej „rustykalnej” niż w przestrzeni miejskiej wersji, czyli unikać np. nawierzchni z dużych płyt kamiennych lub betonowych oraz sztucznych zamienników (np. desek kompozytowych zamiast drewna). Nie oznacza to jednak konieczności stylizacji - neutralne, proste rozwiązania sprawdzają się bardzo dobrze. Warto rozważyć także naturalne i trwałe materiały, takie jak ceramika. Poziom

wandaloodporności może być mniejszy niż w dużych ośrodkach. Zieleń należy kształtować według powyższych zasad - z umiarem oraz stosując gatunki lokalne. Łąki, pastwiska, swobodne skupiska drzew lepiej wpisują się w kontekst niż trawniki.

Historyczne założenia parkowe i dworskie również stanowią jednocześnie elementy dziedzictwa kulturowego, jak i ważne dla lokalnej tożsamości miejsca. Jeśli jednak stają się dużą atrakcją turystyczną, należy wspierać transport publiczny i rowerowy, aby uniknąć dominacji aut w krajobrazie.

Ryc. 84. Zagospodarowanie centrum wsi Luzino

Ryc. 85. Zagospodarowanie nawsia w Cedrach Wielkich

Ryc. 86. Ogród dworski w Wielkich Chełmach w gminie Brusy

Przestrzenie związane z obsługą ruchu turystycznego

W zależności od atrakcji, ruch turystyczny może mieć różną skalę i charakter. W skrajnych przypadkach osiąga wielotysięczną frekwencję, więc obsługująca go infrastruktura musi być przede wszystkim funkcjonalną i pozwalać na sprawne przemieszczanie się odwiedzających, jak na Zamku w Malborku. Z kolei kameralne, lokalne atrakcje potrzebują raczej odpowiedniej oprawy i podstawowych wygód, takich jak zacienione miejsce do siedzenia i toaleta.

Jedną z najtrudniejszych do ustalenia i rozwiązania kwestii to parkingi. Nawet mniej popularne atrakcje mogą przyciągać w sezonie sporo odwiedzających jednocześnie. Zapewnienie dla wszystkich specjalnych miejsc postojowych bezpośrednio przy atrakcji oznaczałoby stworzenie infrastruktury wykorzystywanej efektywnie zaledwie przez krótką część roku. Dlatego ważną jest czytelna informacja o transporcie publicznym, najbliższych parkingach i infrastruktura dla regionalnego ruchu rowerowego oraz zabezpieczenie przestrzeni przed nielegalnym parkowaniem.

W kontekście rozwiązań materiałowych czy wyposażenia decyzje zależą od kontekstu miejsca. Obowiązują jednak, jak w przypadku wszystkich typologii przestrzeni, uniwersalne zasady dostępności i bezpieczeństwa.

Ryc. 87. Trasa rowerowa Swarzewo-Krokowa

Ryc. 88. Dawna śluza w Marzęcinie

Ryc. 89. Strefa recepcyjna Zamku w Malborku

Transportowe węzły integracyjne

Projektowanie węzłów przesiadkowych jest podporządkowane potrzebom pasażerów - dokonywania sprawnych przesiadek między różnymi środkami transportu. Ich projektowanie powinno być poprzedzone dokładną analizą możliwych potoków i wolumenów ruchu pieszego i rowerowego oraz ruchu pojazdów transportu zbiorowego.

Najważniejsze względy projektowe to czytelność układu węzła z punktu widzenia pasażera, unikanie wąskich gardeł spowalniających ruch pasażerów, dobry dostęp do informacji pasażerskiej (tablic informacyjnych i rozkładowych), krótki czas

Ryc. 90. Przestrzeń do odpoczynku przed budynkiem dworca (węzeł w Kartuzach)

podróży pieszych między stanowiskami. Należy także uwzględnić ewentualną konieczności oczekiwania na przesiadkę, co wiąże się z potrzebą zaprojektowania wiat z siedziskami, które są osłonięte przed warunkami pogodowymi.

Ze względu na znaczny ruch pasażerski w sąsiedztwie węzłów lokalizowane są usługi - należy zadbać o ich spójną formę i umieszczenie ich w sposób niekolidujący z potokami pieszych. Na komfort podróżnych wpływają także takie elementy jak dostępność publicznej toalety czy dobre oświetlenie i nadzór wizyjny.

Ryc. 91. Zielen łąkowa wkomponowana w przestrzeń parkingu (węzeł integracyjny w Rębiechowie)

Węzły przesiadkowe są najczęściej projektowane razem z parkingami P+R i B+R. Oprócz wygodnego dojścia należy zadbać tu o względy bezpieczeństwa, np. lokalizację zamkniętych, zadaszonych i monitorowanych wiat czy oświetlenia parkingów. Nie należy zapominać o zieleni, która może zwiększyć powierzchnię biologicznie czynną i pełnić rolę retencyjną dla dużych utwardzonych powierzchni.

Ryc. 92. Wiata rowerowa z zadaszaniem (węzeł integracyjny w Kartuzach)

Przestrzenie nadwodne

Przestrzenie nadwodne, pomimo różnych lokalizacji i kontekstów - nadrzecznych, nadmorskich, miejskich, wiejskich - mają zwykle wiele wspólnych cech. Ich program zwykle obejmuje nadwodne ścieżki spacerowe, pomosty oraz infrastrukturę dla sportów wodnych czy wędkowania. W wykończeniach dominuje drewno, surowe lub malowane na biało, a formy są proste, niekonkurujące z atrakcyjnym nadwodnym krajobrazem. Jego naturalne piękno i zmienność sprawiają, że zagospodarowanie powinno stanowić dla niego oprawę, a nie atrakcję samą w sobie. Zasady te sprawdziły się w większości audytowanych pomorskich przestrzeni.

Ryc. 93. Marina w Błotniku, Cedry Wielkie

Miejskie bulwary stanowią popularne miejsce spędzania czasu - należy to uwzględnić w ich programie, obejmującym miejsca spotkań i rekreacji. Ważne są także kameralne, nieformalne miejsca do siedzenia nad wodą (np. pomosty), przy czym należy pamiętać o zapewnieniu bezpieczeństwa.

Rozwiązania materiałowe muszą uwzględniać podwyższoną wilgotność, a na obszarze nadmorskim także zasolenie powietrza. Doskonale sprawdza się drewno, gorzej - deski kompozytowe, które starzeją się mało szlachetnie, a w upalne dni nie zachęcają do siedzenia.

Ryc. 94. Przystań kajakowa w Lęborku

Przestrzenie nadwodne same się „animują” - ruch łódek i kajaków, zmienność krajobrazu czy obecność występujących tylko nad wodą gatunków sprawiają, że miejsca te zawsze będą przyciągać użytkowników. Zmiany klimatu i coraz bardziej upalne lata także mają znaczenie w tym kontekście.

Ryc. 95. Bulwary nad Słupią w Słupsku

Targowiska

Projektowanie przestrzeni targowisk wymaga uwzględnienia charakterystyki odbywającego się w ich obrębie handlu. Głównym partnerem w przygotowaniu projektu jest zarządzający targowiska - wydział w urzędzie miasta bądź stowarzyszenie kupieckie. Najczęściej handel na targowiskach jest organizowany w formie handlu na placu (tzw. "wystawek"), sprzedawanych ze stołów lub ław, stałych punktów handlowych w pawilonach i sprzedaży z pojazdów (zwykle dotyczy to dóbr spożywczych, produktów rolnych). Parkingi są często wykorzystywane przez samych kupców, należy więc zadbać o parkowanie dla pojazdów dostawczych. Projektując

targowisko należy jednak w pierwszej kolejności zadbać o komfort i bezpieczeństwo klientów. Warto zadbać o intuicyjne połączenia z pobliskimi przystankami i zaakcentowanie wejść na targowisko. Należy też pamiętać o rozwiązaniach zapobiegającym nielegalnemu parkowaniu aut oraz o parkingach rowerowych. Na nowoczesnych targowiskach coraz częściej pojawiają się usługi gastronomiczne, warto więc pomyśleć też o miejscach do konsumpcji. Równie ważnym elementem jest toaleta publiczna, dostępna zarówno dla kupujących, jak i kupców, zaprojektowana z myślą o wymaganiach osób z niepełnosprawnościami. Przestrzeń

handlu powinna być zadaszona. Zadaszenie może stanowić ważny element wyróżniający targowisko, np. dzięki atrakcyjnej formie. Zadaszenie chroni handlujących i towary przed elementami środowiskowymi - nadmiernym słońcem czy deszczem. Przy braku stałego zadaszenia należy brać pod uwagę, że kupcy mogą chcieć użyć rozwiązań tymczasowych - namiotów, warto więc zadbać o ich spójność estetyczną. W ramach projektowania targowisk można włączyć stosowanie zieleni oraz systemów retencji wód opadowych. Wprowadzenie zieleni wysokiej czy krzewów w sposób niekolidujący z placem handlowym poprawia estetykę i mikroklimat targowisk.

Ryc. 96. Targowisko we Władysławowie

Ryc. 97. Targowisko we Władysławowie

Ryc. 98. Targowisko w Nowym Stawie

Wnioski na przyszłość

Wyznaczone przez Nowy Europejski Bauhaus wartości są związane nie tylko z obecną sytuacją, ale sięgają w przyszłość. Zmiany demograficzne, zmiany klimatu czy cykliczne gospodarcze wahania będą wpływać na kształt przestrzeni publicznych w kolejnych latach i dekadach. Branża projektowa i budowlana jest dość konserwatywna, a publiczne fundusze inwestuje się raczej w sprawdzone rozwiązania niż eksperymenty. Dlatego w przeprowadzonym audycie wybrzmiała tylko część kluczowych w XXI wieku zagadnień związanych z wymaganiami stawianymi współczesnym przestrzeniom.

W kolejnych latach kluczowe kwestie, które będą wpływały na kształtowanie przestrzeni publicznych to:

- **KRYZYS KLIMATYCZNY** - ekstremalne zjawiska pogodowe (upały, ulewne deszcze), miejskie wyspy ciepła oraz zanieczyszczenie powietrza przełoży się na konieczność zapewnienia w miastach systemów błękitno-zielonej infrastruktury i poprawy lokalnego mikroklimatu. Mała retencja, zapewnienie bioróżnorodności, nasadzenia drzew, stosowanie materiałów o niskim śladzie węglowym oraz energooszczędnego oświetlenia staną się standardami w tworzeniu przestrzeni publicznych. W proces projektowy poza architektami i inżynierami będą zaangażowani różni eksperci, m.in. przyrodnicy.
- **DEMOGRAFIA** - starzejące się społeczeństwa będą mieć większe wymagania w odniesieniu do zagadnień dostępności. Samotność wielu osób sprawi, że przestrzenie publiczne staną się ważnym miejscem spotkań - planowanych i spontanicznych. Demokratyczna, darmowa i dostępna dla wszystkich przestrzeń będzie zyskiwać na znaczeniu.

- **TRANSPORT** - odchodzenie od transportu indywidualnego na rzecz zbiorowego, pieszego i rowerowego (lub UTO) uwolni część przestrzeni przeznaczoną dziś na parkingi. Pozwoli na zmianę sposobu zagospodarowania terenu i zwiększenie powierzchni biologicznie czynnych. Realizacja koncepcji miasta 15-minutowego podniesie znaczenie ulic i placów jako przestrzeni wielofunkcyjnych oraz pieszego i rowerowego tranzytu.
- **SPOŁECZNOŚĆ** - mieszkańcy, zwłaszcza w większych miastach, już aktywnie uczestniczą w miejskim życiu i decydowaniu o zmianach w przestrzeni. Trend ten ma potencjał, aby się utrzymać - wspólne podejmowanie decyzji o programie i formie przestrzeni publicznych jest gwarancją trafnej odpowiedzi projektowej na oczekiwania i potrzeby użytkowników.

- **EKONOMIA** - integrowanie celów ekologicznych i ekonomicznych, zwłaszcza w zakresie trwałości, eksploatacji i energooszczędności to warunek efektywnego wykorzystywania dostępnych publicznych środków i przestrzeni. Opieranie się na tym, co zastane wymaga analitycznego spojrzenia na proces decyzyjny w zakresie przekształceń przestrzeni. Precyzyjne sformułowanie celu i wytycznych jest warunkiem udanego projektu, a znaczenie procesu projektowego i wkładu eksperckiego interdyscyplinarnego zespołu to warunki sukcesu.

Ryc. 99. Grafika z hasłami Nowego Europejskiego Bauhausu
źródło: eucalls.net

3. Przykłady modelowe

Bulwary nad rzeką Słupią w Słupsku

Kategoria:Przestrzenie nadwodne

Podkategoria: Reprezentacyjne waterfronty, miejskie bulwary nadwodne, a także bulwary nadwodne w mniejszych miejscowościach (w tym nadmorskie)

Nadwodna przestrzeń publiczna w Słupsku, o powierzchni 4,2 ha, została ukończona w 2022 r. Inwestycja kosztowała 31 742 344 zł i została sfinansowana dzięki środkom Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020 oraz środkom własnym gminy miejskiej Słupsk. W ramach inwestycji zagospodarowano śródmiejski odcinek bulwarów rzeki Słupi oraz przeprowadzono remont ul. Szarych Szeregów. Realizacja obejmowała wymianę nawierzchni, urządzenie zieleni, wprowadzenie małej architektury, wymianę infrastruktury podziemnej oraz budowę trzech kładek pieszo-rowerowych.

W przeprowadzonym badaniu Bulwary zostały bardzo wysoko ocenione we wszystkich kategoriach. Jednocześnie inwestycja spełnia wszystkie warunki, które zostały zidentyfikowane jako zwiększające prawdopodobieństwo uzyskania o przestrzeni publicznej o wysokiej jakości:

Sposób pozyskania projektu

Wstępne propozycje projektowe zostały pozyskane w drodze studialnego konkursu, zorganizowanego we współpracy ze Stowarzyszeniem Architektów Polskich (SARP). Nagroda za zajęcie pierwszego miejsca wynosiła 60 000 zł i była współfinansowana ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2007-2013.

Konsultacje społeczne

Konkurs ogłoszono w odpowiedzi na oddolną inicjatywę mieszkańców, zgłaszających potrzebę ożywienia terenów nadrzecznych w mieście, usunięcia barier architektonicznych oraz stworzenia atrakcyjnych przestrzeni publicznych. Konsultacje i spacer z mieszkańcami, a także zaangażowanie organizacji pozarządowych pozwoliło na opracowanie wytycznych konkursowych, a po rozstrzygnięciu konkursu powołano zespół odpowiedzialny za przełożenie sformułowanych założeń projektowych dla dokumentacji, którą pozyskano w trybie przetargowym.

Precyzyjne określenie celu inwestycji

W każdym z kolejnych etapów przygotowania inwestycji, od sformułowania wstępnych założeń konkursowych, uszczegóławiano cele inwestycji, przybliżając się do ostatecznie zdefiniowanych założeń. Po rozstrzygnięciu konkursu powołano w tym celu specjalny zespół, który na podstawie wyników konkursu wypracował szczegółowe wytyczne funkcjonalne, architektoniczne i materiałowe do zagospodarowania obszaru opracowania oraz uczestniczył w przygotowaniu opisu przedmiotu zamówienia do postępowania przetargowego na opracowanie dokumentacji.

Projekt wpisywał się w szersze założenia urbanistyczne i środowiskowe - połączenie komunikacyjne terenów zieleni w obrębie miasta w ramach tworzenia tzw. Słupskich Klinów Zieleni. Architekt krajobrazu brał udział w opracowaniu dokumentacji projektowej.

Ryc. 100. Chodnik wykonany z desek kompozytowych na brzegu Słupi

Standardy projektowe

W Słupsku obowiązują standardy w zakresie kształtowania zieleni, dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami oraz projektowania małej architektury i nawierzchni. Spójność w tym zakresie jest wyraźnie zauważalna w zrealizowanych także w innych zrealizowanych w ostatnich latach projektach przestrzeni publicznych. Jest to zgodne z jednym z celów projektu, czyli „zapewnieniem ciągłości i spójności wizerunkowej, architektonicznej i materiałowej - nawierzchnie, oświetlenie, mała architektura, dodatkowe wyposażenie itp.”

W kontekście dostępności, oprócz rozwiązań odpowiadających na potrzeby osób z niepełnosprawnością (m.in. równe, gładkie nawierzchnie, ławki z oparciami i podłokietnikami) ważnym elementem jest toaleta publiczna. Uwzględnienie w projekcie elementów infrastrukturalnych poprawiających dostępność

Ryc. 101. Pomost przy dawnych murach miejskich

komunikacyjną (kładki nad rzeką, podjazdy, pomosty) było jedną z głównych wytycznych projektowych.

Poszanowanie dla dziedzictwa historycznego

Jednym z celów projektu było „ukształtowanie frontu wodnego Miasta poprzez wyeksponowanie zwartej kompozycji reprezentacyjnych obiektów historycznych na lewym brzegu rzeki, w tym m.in. kompleksu zamkowego, murów miejskich wraz z Basztą Czarownic, dawnego kościoła św. Mikołaja”.

Jakości projektu sprzyjał z pewnością fakt, że obszar opracowania jest objęty ochroną konserwatorską. W jego obrębie oraz w najbliższym sąsiedztwie znajdują się obiekty i obszary wpisane do rejestru oraz ewidencji zabytków. Konserwator sformułował zalecenia projektowe już na etapie konkursu, a dokumentacja budowlana musiała być uzgodniona ze służbami konserwatorskimi.

Ryc. 102. Skwer przy dawnych murach miejskich

Rewitalizacja

Uwzględnienie projektu w programie rewitalizacji oznacza, że jego realizacja została zaplanowana przy współdziałaniu wielu różnych interesariuszy oraz na podstawie konsultacji społecznych, a docelowo pozwoli na zintegrowanie i osiągnięcie celów związanych z poprawą jakości życia na obszarach zdegradowanych. Bulwary zostały ujęte w Gminnym Programie Rewitalizacji Miasta Słupska na lata 2017 – 2025+ (GPR) jako strategiczne przestrzenie publiczne na obszarze rewitalizowanym. Opracowanie GPR wiązało się także z badaniami i spacerami z mieszkańcami, w trakcie których okazało się, że na „mapie mentalnej” Słupska część terenów nadrzecznych to biała plama. Stało się to jedną z przyczyn skierowania zagospodarowania Bulwarów do realizacji.

Finansowanie

Już na etapie konkursu studialnego miasto wykorzystowało środki unijne na sfinansowanie pierwszej nagrody oraz zaplanowało wnioskowanie o kolejne dofinansowanie na przekształcenie

Ryc. 103. Pomost nad Słupią

obszaru (poza zgromadzonymi już środkami własnymi) z nowego rozdania funduszy europejskich. Wiązało się to z wpisaniem projektu do dokumentów strategicznych miasta oraz w harmonogramy planowanych inwestycji.

Wynik

W wyniku opisanego procesu powstała wielofunkcyjna i spójna przestrzeń publiczna, chętnie użytkowana przez mieszkańców i doceniana przez ekspertów. Bulwary nie uzyskały na razie nagród konkursowych za najlepsze realizacje lub przestrzenie publiczne. Badanie wykonano jednak dopiero kilka miesięcy po ich oddaniu do użytkowania, czyli przed zgłaszaniem nominacji do kolejnych edycji cyklicznych konkursów.

Więcej informacji o procesie przygotowania inwestycji jest dostępnych pod adresem: <https://miejskietransformacje.pl/przestrzen-miejska/>

Ryc. 104. Zielen i pieszne połączenie wzdłuż murów miejskich

Park podworski w Wojanowie w gminie Pruszcz Gdański

Kategoria: Przestrzeń publiczna na obszarach wiejskich

Podkategoria: Parki wiejskie na obszarach dawnych założeń dworsko-parkowych

Modernizację parku podworskiego o powierzchni 8,82 ha sfinansowano dzięki środkom Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego oraz Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Pomorskiego. Inwestycja kosztowała ok. 2 miliony zł. W jej ramach zrealizowano budowę ścieżek, drewnianych tarasów, placu zabaw, niewielkiego amfiteatru, montaż elementów małej architektury, urządzenie zieleni, instalacje elektryczne i sanitarne oraz rekultywację zbiorników wodnych

W przeprowadzonym badaniu Park został bardzo wysoko oceniony we wszystkich kategoriach. W przeciwieństwie do słupskich Bulwarów, nie zostały spełnione takie warunki jak przeprowadzenie konsultacji społecznych czy konieczność przestrzegania przez projektantów gminnych standardów, ponieważ gmina Pruszcz Gdański ich nie posiadała. Nie zorganizowano także konkursu, a wykonanie dokumentacji projektowej zlecono na podstawie przetargu. Mimo to jakość projektu i realizacji znacznie wyróżnia się na tle innych inwestycji, zwłaszcza zlokalizowanych w mniejszych gminach, co potwierdza nagroda dla parku jako Najlepszej Przestrzeni Publicznej Województwa Pomorskiego 2021 roku. O sukcesie zdecydowały m.in. następujące aspekty:

Element systemowego działania

Pomysł realizacji projektu pojawił się podczas pierwszych inwestycji związanych z parkami podworskimi w gminie Pruszcz Gdański (Rotmanka, Arciszewo, Rekcin) w latach 2012-2014. Jego głównym celem było przywrócenie świetności obszarowi parku i udostępnienie jego walorów mieszkańcom i turystom.

Wykorzystanie istniejących zasobów oraz walorów założenia

Park jest porośnięty gęstym, zwartym drzewostanem. W dużej mierze zachowano naturalny układ zieleni, a także pozostawiono powalone drzewa, aby wzbogaciły ekosystem. Zbiorniki wodne mają naturalną, nieuregulowaną linię brzegową, a rośliny - dobre warunki bytowe. W ramach realizacji projektu odtworzono historyczny układ ścieżek, zbudowano drewniane tarasy na podmokłym terenie, niewielki amfiteatr, plac zabaw, a także

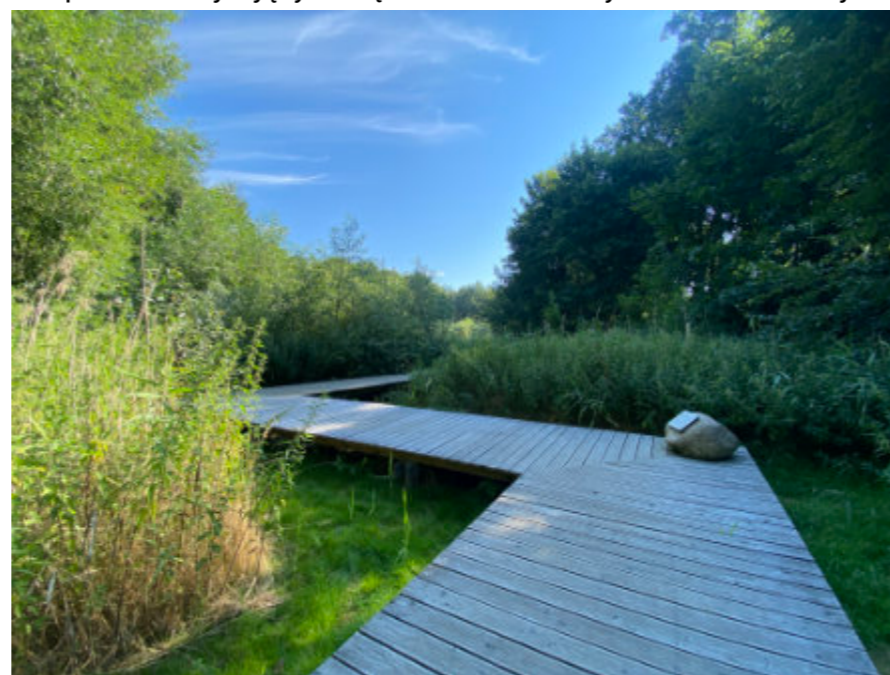
wprowadzono elementy małej architektury. Charakter miejsca został zachowany, za to podkreślono jego walory krajobrazowe oraz wprowadzono rozwiązania, dzięki którym możliwe są różne sposoby korzystania z przestrzeni.

Ochrona konserwatorska

Park jest wpisany do rejestru zabytków i objęty ochroną przyrody jako zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Park Podworski w Wojanowie”. Konserwator opracował ogólne zalecenia dla projektanta na etapie przedprojektowym, a dokumentacja została uzgodniona z urzędem konserwatorskim.

Pozyskanie projektu

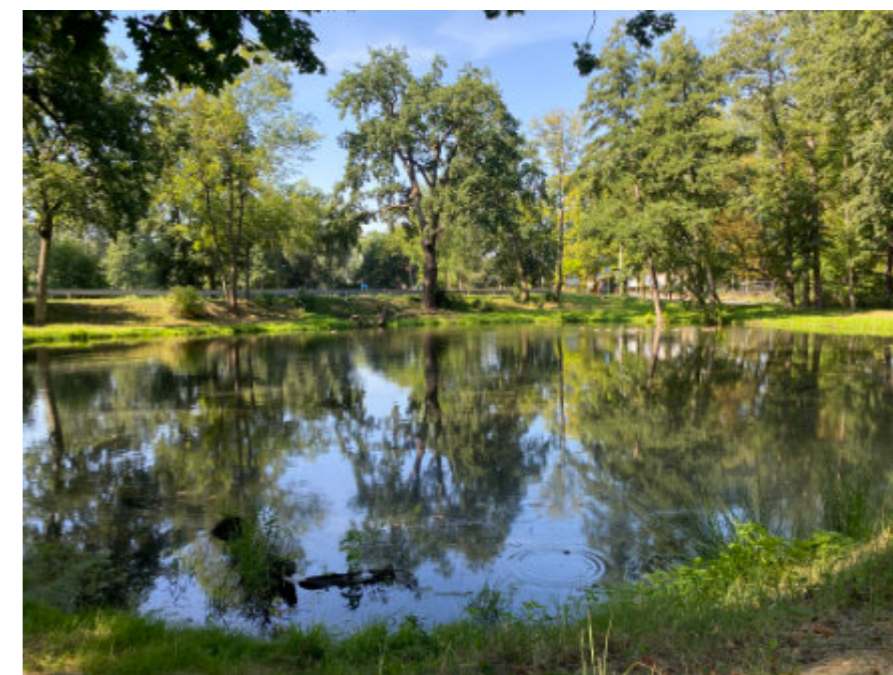
Projektant został wyłoniony w ramach przetargu, z dominującym kryterium cenowym (98% - cena, 2% - termin płatności faktury). Warunkiem udziału w postępowaniu było jednak posiadanie doświadczenia w postaci wykonania co najmniej jednej dokumentacji projektowo-kosztorysowej dla terenów zieleni lub parków znajdujących się w strefie ochrony konserwatorskiej.

Ryc. 105. Drewniane pomosty umożliwiające spacer przez podmokłe tereny

Wytyczne projektowe

W opisie przedmiotu zamówienia dla dokumentacji projektowej szczegółowo określono zarówno program i zakres inwestycji, wytyczne materiałowe, charakter i stylistykę małej architektury, jak i założenia odnośnie m.in. układu komunikacyjnego, który należało przywrócić według historycznego pierwotnego. Ostateczne wytyczne projektowe były wynikiem procesu ustaleń programowych przez Zamawiającego. Z uwagi na wiele pomysłów odnośnie sposobu zagospodarowania przestrzeni parku, największe wyzwanie związane było z eliminacją części z wypracowanych założeń i ograniczenie ich zakresu oraz dostosowanie ich do możliwości budżetowych.

Ryc. 106. Istniejący zbiornik wodny z zachowanym naturalnym brzegiem

Etapowanie inwestycji

Podobnie jak nie wpisano w zakres projektu wszystkich wstępnych pomysłów, nie zrealizowano także części prac przewidzianych w dokumentacji projektowej. Zrezygnowano m.in. budowy altany, schodów terenowych, dekoracyjnych elementów w formie liści, odtworzenia fontanny czy budowy kamiennych stołów z drewnianymi siedziskami. Dzięki temu możliwe było bardziej efektywne wykorzystanie budżetu inwestycji, m.in. przeznaczenie funduszy na zaprojektowane indywidualnie urządzenia, a przestrzeń parku nie jest przeładowana atrakcjami. W 2022 r., już po zakończeniu inwestycji, zrealizowano część prac przewidzianych w projekcie, w tym budowę muru, bramy wejściowej i napisu z liter przestrzennych.

Zrównoważony rozwój i dostępność (w tym zrównoważonymi środkami transportu)

Park jest wyposażony m.in. w liczne ławki z oparciami (lecz bez podłokietników), śmietniki umożliwiające segregację odpadów i stojaki rowerowe. Możliwe jest spędzanie w nim czasu w trudnych warunkach pogodowych, ponieważ zachowana gęsta zieleń chroni przed upałem lub deszczem. Układ ciągów pieszo-rowerowych jest intuicyjny, z zaznaczonym wyraźnie wejściem. Różnice poziomu terenu można pokonać dzięki łagodnym pochylniom. Większość alejek jest łatwo dostępna - wykończona gładką nawierzchnią półprzepuszczalną i wyposażona w ławki, umożliwiające odpoczynek. Na parkingu sąsiadującym z parkiem znajduje się toaleta typu toi-toi.

Wielofunkcyjność

Przestrzeń jest wielofunkcyjna - oprócz funkcji rekreacyjnej spełnia też funkcję edukacyjną w zakresie historii oraz rozrywkową - w zrealizowanym amfiteatrze odbywają się wydarzenia kulturalne.

Ryc. 107. Miejsce aktywności i relaksu z drewnianymi urządzeniami

Ryc. 108. Meble miejskie - leżanki

Ryc. 109. Ciąg pieszy z nawierzchnią półprzepuszczalną

